

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
“КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКА АКАДЕМІЯ”
ФАКУЛЬТЕТ ПРАВНИЧИХ НАУК

Кафедра приватного права

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

на тему:

ЕЛЕКТРОННІ ГРОШІ: ЦИВІЛІСТИЧНІ ТА РЕГУЛЯТОРНІ АСПЕКТИ

Виконав:

Студент 2-го року навчання

магістерської програми

Желуніцин М. А

m.zhelunitsyn@ukma.edu.ua

Керівник магістерської роботи:

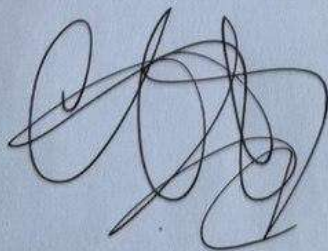
Ханик-Посполітак Р. Ю, к.ю.н, доцент

Декларація академічної доброчесності

Я, Мелушніч Миколай Артемович, студент
2 року навчання магістерської програми за спеціальністю
081 "Право" факультету правових наук НаУКМА:

- підтверджую, що написана мною магістерська робота на тему "Електрошпідівні гроші: криміналістичні та регуляторні аспекти" відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, передбачених пунктами 3.1.1-3.1.6 Положення про академічну доброчесність НаУКМА від 07.03.2018 року, зі змінами якого я ознайомлений;
- підтверджую, що надана мною електронна версія роботи є остаточною і готовою до перевірки;
- згідний на перевірку моєї роботи на відповідність критеріям академічної доброчесності, у будь-який спосіб, у тому числі порівняння змісту роботи на формування звіту подібності за допомогою електронної системи Unicheck;
- даю згоду на архівування моєї роботи в репозитаріях та базах даних університету для порівняння цієї та майбутніх робіт.

09.05.2025

Мелушніч М.А

ЗМІСТ

ЗМІСТ	3
ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ЗМІСТ ЕЛЕКТРОННИХ ГРОШЕЙ	8
1.1 Становлення та розвиток концепції електронних грошей	8
1.2 Визначення та статус токенів електронних грошей	18
РОЗДІЛ 2. ПРАВОВА ПРИРОДА ЕЛЕКТРОННИХ ГРОШЕЙ	24
2.1. Протиставлення речової та зобов'язальної теорії електронних грошей ..	24
2.2 Правова природа електронних грошей у іноземній доктрині	30
РОЗДІЛ 3. РЕГУЛЮВАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ГРОШЕЙ	38
3.1 Емісія та погашення електронних грошей	38
3.2 Захист користувачів електронних грошей.....	43
ВИСНОВКИ.....	52
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	55

ВСТУП

Тема роботи: «Електронні гроші: цивілістичні та регуляторні аспекти»

Дослідницьке питання: «Якою є правова природа електронних грошей? Яким є регулювання електронних грошей? Чи національне регулювання найкращим практикам і чи адаптоване регуляторне законодавство під особливості правовідносин з використанням електронних грошей в Україні?»

Актуальність даного дослідження зумовлена тим, що платежі, з використанням електронних грошей, несуть значну суспільну користь, позитивно впливаючи на швидкість та ефективність фінансових операцій, а також сприяючи розширенню фінансової інклюзії. У зв'язку з цим Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про платіжні послуги» № 1591-IX від 30.06.2021, який має на меті гармонізацію правового регулювання платіжних послуг, у тому числі операцій з електронними грошима, із законодавством Європейського Союзу. Вказаний закон вніс фундаментальні зміни до правового режиму електронних грошей, а також до системи державного нагляду і контролю за діяльністю емітентів. Зокрема, було розширено перелік суб'єктів, які можуть виступати емітентами електронних грошей, та запроваджено нову категорію фінансових установ — установи електронних грошей. Такий стрімкий розвиток законодавства у сфері платіжних послуг актуалізує потребу у науковому аналізі відповідних новел, а також у формулюванні пропозицій щодо вдосконалення окремих положень законодавства. Поява та активне поширення безготівкових коштів і цифрових активів зумовлюють виникнення правової невизначеності щодо ефективних механізмів захисту прав та інтересів користувачів. Зростаюча популярність новітніх об'єктів цивільного права актуалізує необхідність перегляду та вдосконалення чинної класифікації, зокрема шляхом можливого розширення категорії об'єктів права власності.

У доктрині цивільного права виокремлено дві теорії правової природи електронних грошей: зобов'язально-правова та речово-правова. У межах цієї роботи проаналізовано обидві доктринальні позиції. Визначення правової природи

електронних грошей як об'єкта цивільних прав слід розглядати як формування підґрунтя для майбутніх змін або доповнень у системі об'єктів цивільного права. Актуальність дослідження також зумовлена обмеженим висвітленням висновків іноземних дослідників у вітчизняній правовій науці, а також недостатньою представленістю зарубіжного досвіду у вирішенні фундаментальних теоретичних правових питань. Через те, що підходи та методологія цих досліджень суттєво відрізняється, є необхідність продемонструвати змістовні зв'язки, паралелі та розбіжності у їх висновках.

Сучасний ринок фінансових послуг переживає значну трансформацію через появу інноваційних об'єктів, що мають функції грошей, зокрема електронних грошей та токенів електронних грошей. Особливого значення набуває правове регулювання токенів електронних грошей та стейблкойнів, які стали предметом регулювання у Європейському Союзі через прийняття Регламенту «Про ринки криптоактивів» у 2023 році.

Стейблкойни, як одиниці вартості, що прив'язані до вартості інших активів чи валют і використовують децентралізований механізм валідації транзакцій, тривалий час функціонували в умовах відсутності належного правового регулювання. Це призводило до суттєвих ризиків для користувачів, оскільки часто токени не були забезпечені користувачькими коштами, не мали механізму погашення в фіатні валюти та характеризувалися відсутністю прозорості щодо режиму зберігання коштів користувачів. Токени електронних грошей є фундаментально спорідненими з електронним грошима, однак в національному законодавстві ніяк не врегульовані.

Теоретичною базою дослідження були праці таких науковців, як: Іванчук Н.В., Ісаєв А., Лещенко О., Посполітак В.В., Даниленко О.В., Шлапко Т.В., Шульгін А.А., Черевко К.О., Сліпченко С.О., Чаплян С.Є., Кравчук В., Глибовець А., Науменко Д., Курбацька А.С., Бороденко Т. Серед іноземних авторів: Gleeson S., Fung B.S.C., Halaburda H., Hespeler F., Zakharchenko V., Piffaretti N., Bernkopf M., Avgouleas E., Blair S.W., Rahmatian A., Lemke C., Lanskoj S., Pakalniškis V., Kim J.,

Saengchote K., Briola A., Greenwood-Nimmo M., Tarazi M., Staschen S., Meagher P., Garrido J., Nolte J., Jack W., Suri T., Sokolov M.

Мета дослідження: проаналізувати наявні в правничій літературі підходи до встановлення природи електронних грошей. Встановити місце електронних грошей у системі об'єктів цивільного права. Проаналізувати зв'язок токенів електронних грошей з звичайними електронними грошима, дослідити їх статус у національному та європейському законодавстві. Встановити правову природу електронних грошей з точки зору речової або зобов'язальної теорії, або їх певного компромісного поєднання. На основі аналізу та співставлення законодавства України, ЄС та інших країн визначати особливості регулювання електронних грошей у контексті захисту інтересів користувачів.

Завдання дослідження: визначити правову природу електронних грошей, їх місце у системі об'єктів цивільного права; визначити ризики інтересам користувачів, пов'язані з використанням електронних грошей. Дослідити особливості регулювання випуску, користування та погашення електронних грошей у контексті законних інтересів користувачів. Окреслити механізми захисту прав користувачів, які закріплені в законодавстві: вимоги щодо збереження коштів, заборони видачі кредитів та нарахування відсотків за збереження електронних грошей. Проаналізувати зв'язок між електронними грошима та токенами електронних грошей. Дослідити судову практику на наявність усталених позицій у правотно-правових правовідносинах з використанням електронних грошей або токенів електронних грошей.

Методологія дослідження. У розділі 1 дослідження використано діалектичний метод (під час аналізу трансформації поняття електронних грошей), а також аналітичний (для оцінки доктринальних визначень електронних грошей). Застосовано порівняльно-правовий метод для співставлення законодавчого поняття електронних грошей відповідно до Закону України "Про платіжні послуги" та законодавства Європейського Союзу. При розгляді судової практики щодо кваліфікації електронних грошей як стейблкоїнів застосовано герменевтичний

метод. У розділі 2 основну увагу приділено застосуванню діалектичного методу (для оцінки розвитку доктринальної думки щодо правової природи електронних грошей), аналітичного (з метою виокремлення основних наукових дискусій та узагальнення позицій різних авторів), а також порівняльно-правового (під час співставлення підходів до визначення правової природи електронних грошей у різних правових системах). У розділі 3 застосовано системний метод (під час аналізу особливостей нормативно-правового регулювання електронних грошей у контексті питань збереження, порядку випуску, видів операцій), аналітичний (для аналізу законодавчих положень та окремих норм права) та метод правового моделювання.

РОЗДІЛ 1.

ЗМІСТ ЕЛЕКТРОННИХ ГРОШЕЙ

1.1 Становлення та розвиток концепції електронних грошей

Сучасні підходи трактують гроші як загально визнаний засіб платежу та облікову одиницю, емісію яких здійснює держава чи центральний банк. Гроші виконують такі основні функції:

1. мірило вартості (одиниця обліку) – дозволяють виражати і порівнювати вартість усіх товарів і послуг;
2. засіб обміну (платіжний засіб) – є універсальним засобом оплати при торгівлі, погашенні зобов'язань, зручним у розрахунках;
3. засіб нагромадження (збереження вартості) – дають можливість зберігати купівельну спроможність у часі.[1, с.12]

В Україні гроші існують у двох основних формах – готівковій та безготівковій. Готівкові гроші – це банкноти та монети гривні, які друкує і карбує Національний банк України («НБУ»). До безготівкових коштів належать «банківські кошти», електронні гроші, цифрові гроші. Зазначається, що електронні гроші та цифрові гроші існують виключно у безготівковій формі.

Правовий режим грошей визначається ЦК України та спеціальним законодавством. Гроші визнаються об'єктом цивільних прав відповідно до ст. 177 ЦК України. У частині 1 ст. 192 цього Кодексу немає дефініції грошей або грошових коштів, проте сформульовано положення, згідно з яким гривня як грошова одиниця України визнається законним платіжним засобом, обов'язковим до приймання на всій території України за номінальною вартістю.[2, с.121] Іноземна валюта може використовуватися в Україні у випадках і в порядку, встановлених законом.[3, с.197]

Лещенко О.В. надавав наступне правове визначення грошам: «загальноправовому значенні під грошима варто розуміти емітовані одиниці виміру вартості, які визнаються та регулюються державою як засіб платежу та приймаються як засіб платежу іншими, ніж емітент, особами і є абсолютним та безумовним зобов'язанням емітента, незалежно від форми вираження цього зобов'язання.» [4]

У свою чергу Посполітак В.В. зазначав, що: «гроші, насамперед, є економічною категорією, що означає особливий специфічний товар, який виконує роль еквіваленту, рівноцінності, тобто форму вартості всіх інших товарів. У юридичному значенні гроші є особливою категорією об'єктів цивільного права, оскільки виконують роль загального еквівалента і, відповідно, їм властивий цілий ряд специфічних особливостей».[5]

Одночасно Даниленко О.В. вказував, що: «гроші (грошові кошти) – це виражена у формі банкнот, монет або записів на рахунках грошова одиниця, яка визначена законним засобом платежу, є універсальним еквівалентом та мірою вартості всіх інших об'єктів цивільних прав, що носять оплатний характер».[6, с.42]

У Європейському Союзі визначають електронні гроші як передплачений платіжний засіб, що зберігає грошову вартість або на пристрої, яким володіє користувач, або на віддаленому сервері, що контролюється емітентом. Функціонально електронні гроші схожі до коштів на рахунку у банку. Крім цього, для обидвох видів безготівкових коштів характерно те, що вони по своїй правовій природі є майновою вимогою до фінансової установи.[7] Питання змісту або правової природи електронних грошей є дискусійним, і розкривається ширше у наступних розділах цього дослідження.

Враховуючи функціональну схожість, електронні гроші з погляду користувачів уподібненні до використання онлайн-банкінгу, карток в терміналі або здійснення платіжних операцій в умовах відсутності терміналу («no card present transactions»).[7]

Перехід до безготівкових розрахунків має низку очевидних переваг для економіки та правової системи. Безготівкові платежі забезпечують високу швидкість і зручність розрахунків: грошові кошти можуть миттєво переказуватися між рахунками за допомогою електронних систем. Ключовою перевагою є прозорість транзакцій – записи про кожен платіж фіксуються в банківських системах, що ускладнює тіньову економіку та ухилення від сплати податків. НБУ зазначає, що «розширення сфери безготівкових розрахунків сприяє прозорості платежів та економічному зростанню країни».[8]

Безготівкові розрахунки також знижують витрати на готівковий обіг: держава менше витрачає на друк банкнот і карбування монет, а банки – на інкасацію. Електронні гроші і розрахунки підвищують фінансову інклюзивність та стійкість системи: у найновіших платіжних сервісах споживачі отримують більше свободи вибору інструментів. Проте зростання безготівкових платежів породжує й нові економіко-правові виклики. Збільшується ризик кібератак на платіжні інфраструктури, потреба в надійному фінансовому моніторингу для протидії відмиванню грошей і фінансуванню тероризму. Тому законодавство (наприклад, Закон «Про платіжні послуги») встановлює вимоги до безпеки платіжних систем і авторизації операцій. Міжнародні тенденції свідчать про поступовий відхід від готівки: у багатьох країнах держава запроваджує стимулювання безготівкових розрахунків, лімітує використання великих готівкових сум і запроваджує цифрові валюти центральних банків (англ. «CBDC»).[9]

У документах НБУ, що окреслюють стратегію держави у сфері розвитку фінтеху та фінансового сектору,[10] електронним грошам приділяється небагато уваги.[11] При цьому звіт НБУ про стратегію розвитку фінтеху в Україні, посилаючись на дослідження, USAID «Опитування українських банків та фінтех-компаній 2019» відзначає, що 3-ою (з 16-ти) за важливістю законодавчою зміною є зміна законодавства стосовно електронних грошей. Розвиток безготівкової економіки визнано одним з стратегічних напрямів діяльності НБУ. Значимим кроком у цьому стратегічному напрямку було прийняття ЗУ «Про платіжні послуги».

З точки зору користувача різні продукти – зокрема, банківські перекази, перекази з використанням платіжних карток, перекази з використанням електронних грошей та з використанням криптоактивів є дедалі більш взаємозамінними.[12, с.55] У свідомості споживачів усі види грошових коштів сприймаються як речі, щодо яких він наділений абсолютним правом на захист, що адресоване усім і кожному.[13, с. 16-17]

Найбільш успішні інновації, як правило, зосереджені в готівково інтенсивних економіках та заповнюють певні прогалини або ніші. Поки що найбільшу конкуренцію готівці становлять традиційні електронні платіжні інструменти, такі як дебетові та кредитні картки.[14, с. 4]

Поява електронних грошей тісно пов'язана з еволюцією продуктів і послуг у фінансовому та платіжному секторах сучасних економік. Протягом останніх десятиліть цей процес був зумовлений двома конкретними факторами: технологічним прогресом у сфері обчислювальних потужностей та у сфері телекомунікацій.[15, с. 3]

Завдяки Д. Чауму було розроблено технологію «сліпих підписів» – спосіб проведення анонімних електронних платежів, подібних до готівки. В 1982 році Чаум описав цю ідею, а в 1989 році заснував у Нідерландах компанію DigiCash, яка впровадила eCash – першу у світі систему електронних грошей. DigiCash дозволяла користувачам анонімно оплачувати покупки в мережі, зберігаючи конфіденційність аналогічно готівці. Попри банкрутство DigiCash у 1998 році, ідеї Чаума стали фундаментом для майбутніх електронних платіжних систем.[16, с.6]

Випуск, використання та погашення електронних грошей регулюється ЗУ «Про платіжні послуги», ЗУ «Про валюту і валютні операції», Постановою НБУ від 29 вересня 2022 року №210 «Про затвердження Положення про випуск електронних грошей та здійснення платіжних операцій з ними» та Цивільній кодексу.

Закон України «Про платіжні послуги» є імплементацією положень Директиви (ЄС) 2015/23662 (PSD2) та Директиви 2009/110/ЄС (EMD).[17] Через це неможливо говорити про положення Закону України «Про платіжні послуги» у відриві від тексту наведених Директив, включаючи преамбули, а також матеріали науково-юридичних коментарів до них.

Електронні гроші – одиниці вартості, що зберігаються в електронному вигляді, випущені емітентом електронних грошей для виконання платіжних операцій (у тому числі з використанням наперед оплачених платіжних карток багатоцільового використання), які приймаються як засіб платежу іншими особами, ніж їх емітент, та є грошовим зобов'язанням такого емітента електронних грошей.

Визначення закріплене у Законі «Про платіжні послуги» дослівно відповідає визначенню наведеному у Директиві 2009/110/ЄС. Ця легальна дефініція електронних грошей є агностичною щодо форми або місця, в якому зберігаються електронні гроші. На жаль, текст Закону України «Про платіжні послуги» не відтворює преамбули директив ЄС, з якими гармонізується національне законодавство, що призводить до відсутності в законі відповідних нормотворчих міркувань, викладених у європейських актах. З огляду на п. 6 та 7 Преамбули до Директиви 2009/110/ЄС, така побудова легальної дефініції електронних грошей пов'язана з бажанням зробити визначення всеохоплюючим з точки зору різних технологічних форм електронних грошей та запобігти створенню законодавчих перешкод для технологічного розвитку.[18]

Визначення електронних грошей охоплює одиниці вартості незалежно від того, чи зберігаються вони на платіжному пристрої у власника електронних грошей, чи зберігаються віддалено на сервері та керуються власником електронних грошей через спеціальний гаманець для електронних грошей.[18]

Водночас, агностичність легальної дефініції електронних грошей до технологічної форми відкриває простір для поширення цього дефініції до окремих криптоактивів, що мають ознаки характерні електронним грошам.

Для порівняння, у Директиві 2000/46/ЄС, яка втратила чинність після прийняття Директиви 2009/110/ЄС, електронні гроші визначались лише як одиниці вартості, що «зберігаються на електронному пристрої».[19] Подібного висновку притримувались Шлапко Т.В. та Миронов П.Ф., зазначаючи, що: «[з]а своєю сутністю електронні гроші – це еквівалент традиційних фіатних (паперових) грошових коштів, які зберігають свою вартість *на електронних носіях*, а їх обіг напряду залежить від правової регламентації».[20, с. 3] У цьому ж контексті, Верес І. та Ярега Г. наводили наступне визначення електронних грошей: «...це засіб платежу, який передбачає грошове зобов'язання особи, що їх випускає (банку або іншої фінансової установи); *зберігається на електронному пристрої*; обіг якого обмежений певною електронною платіжною системою».

Директиви щодо електронних грошей були прийняті після тривалого попереднього опрацювання. Першим кроком для появи Директив був Звіт Робочої групи з питань платіжних систем ЄС у травні 1994 року; звіт було підготовано для Ради Європейського валютного інституту (далі – «ЄВІ») і він стосувався ризиків та пропозицій щодо регулювання передплачених багатоцільових платіжних карток.

У Звіті було зроблено висновок, що право на випуск електронних гаманців має бути обмежене кредитними установами «з метою (i) захисту цілісності системи споживчих платежів; (ii) захисту споживачів від наслідків банкрутства емітентів; (iii) сприяння проведенню грошово-кредитної політики; та (iv) забезпечення чесної конкуренції між установами-емітентами». Висновки Звіту були відображені у Висновку Ради ЄВІ, доданому до Річного звіту ЄВІ за 1997 рік, в якому пропонувалося запровадити норму, щодо погашення електронних грошей за номінальною ціною.

У 1998 році було опубліковано звіт Європейського центрального банку (далі – «ЄЦБ»), що у багатьох аспектах відштовхувався від висновків Ради ЄВІ. У ньому закріплені наступні висновки:

1. існує необхідність щодо чітких правил випуску електронних грошей

2. емітенти електронних грошей повинні відповідати певному переліку мінімальних стандартів

3. повинні бути запроваджені гарантії, механізми захисту коштів споживачів та торговців з метою підвищення їх впевненості у електронних грошах як в засобі здійснення платежів.[21]

Важливо, що у Звіті ЄЦБ підкреслюється, що «найбільш простим рішенням було б обмежити випуск електронних грошей кредитними установами, оскільки це дозволило б уникнути зміни існуючого інституційного середовища для грошово-кредитної політики та банківського бізнесу».[21] Під час підготовки даного Звіту, ЄЦБ повідомляв, що «вбачає велику користь у внесенні змін до Першої директиви про банківську координацію, щоб включити всіх емітентів електронних грошей у визначення «кредитна установа» разом з установами, які отримують депозити або інші кошти, що підлягають поверненню, від населення та надають кредити за власний рахунок».[21] Інтерес ЄЦБ до електронних грошей, зумовлений наслідками їх випуску для монетарної політики та занепокоєнням центральних банків, викликаним поширенням, на той час, нового виду вартості. Аналіз преамбули та положень Директив дозволяє припустити, що рекомендації ЄВІ та ЄЦБ були значною мірою враховані Комісією при розробці Директив.

Перша Директива (Директива 2000/28/ЄС) внесла зміни до визначення кредитної установи; до обсягу визначення було включено установи, що здійснюють емісію електронних грошей. Мета, яку переслідувала ця поправка, полягала в тому, щоб «дозволити установам, які не бажають здійснювати повноцінні банківські операції, випускати електронні гроші відповідно до основних правил, що регулюють діяльність усіх інших кредитних установ», а також уникнути викривлення конкуренції між установами, що випускають електронні гроші в залежності від наявності повної банківської ліцензії.

Друга Директива (Директива 2000/46/ЄС) запровадила концепцію установ електронних грошей як особливого типу кредитних установ, на які поширюються правила пруденційного нагляду, подібні до тих, що застосовуються до стандартних

кредитних установ згідно з оновленою Банківською директивою, та надала визначення електронних грошей у праві ЄС.

Варто звернути увагу, що за визначенням, електронними грошми є одиниці вартості, які приймаються як засіб платежу іншими особами, ніж їх емітент. Слово «особа» у цьому визначенні не є кваліфікованим прикметниками «фізична» або «юридична», що вказує на те, що достатньо прийняття електронних грошей як засобу платежу особами з будь-якої з цих категорій.

По-третє, електронні гроші є грошовим зобов'язанням емітента. Для створення гарантій ефективного виконання цього зобов'язання законодавством України передбачено гарантії швидкого погашення електронних грошей, тобто вилучення з обороту певної суми електронних грошей та повернення грошових коштів користувачу у готівковій або безготівковій формі.

Факт того, що емітенти електронних грошей в ході надання послуг отримують та зберігають гроші користувачів приводить до появи певних ризиків. З метою боротьби з ними було запроваджено правила щодо збереження коштів користувачів.

Помилково вважати, що ознакою електронних грошей є їх анонімність. Коментарі оглядачів стосовно характерної анонімності електронних грошей не є доречним, станом на зараз емітенти електронних грошей повинні вести облік усіх переказів та проводити заходи з дослідження клієнта при відкритті гаманця.[22]

Наступним кроком для визначення правового режиму електронних грошей є аналіз виключень з того, що було законодавчо віднесено до електронних грошей.

Ст. 58 ЗУ “Про платіжні послуги” передбачає певні законодавчі винятки з поняття електронних грошей:

«1. До електронних грошей не належать будь-які одиниці вартості, що:

1) обліковуються суб'єктом господарювання, який їх випустив, або містяться на будь-якому фізичному носії і використовуються в обмежений спосіб, зокрема дають змогу їх держателю придбавати товари і послуги лише у суб'єкта

господарювання, який випустив такі одиниці вартості, незалежно від місцезнаходження такого суб'єкта господарювання;

2) використовуються абонентом оператора телекомунікацій для оплати та споживання цифрового контенту за допомогою будь-якого телекомунікаційного, цифрового пристрою, за умови що вартість таких послуг включена оператором до рахунка абонента за телекомунікаційні послуги.

2. Національний банк України має право встановлювати інші винятки з поняття електронних грошей.»

З точки зору забезпечення законних інтересів користувачів, виключення таких одиниць вартості з поняття електронних грошей можна пов'язати з тим що емітенти таких одиниць вартості дозволяють лише їх обмежене, цільове використання. Крім того, «одиниці вартості», що можуть використовуватись виключно у одного емітента не є грошима, оскільки у цій формі не можуть бути переказані іншим особам, окрім як самому емітенту та фактично є передплатою товарів, робіт або послуг, що надаються емітентом. До прикладу, уявімо, що у вищому навчальному закладі було запроваджено передплачену картку, яку можна використовувати лише для оплати за друк навчальних матеріалів у бібліотеці. Інформація на картці свідчить лише про кількість сторінок що можна роздрукувати, замість того, щоб бути одиницею вартості.[23; 24] Іншим реальним прикладом такого передплаченого платіжного інструменту з обмеженим використанням є паливні картки, що розповсюджуються різноманітними операторами заправних станцій і дозволяють користувачу передплатити певний об'єм палива, що відображається на балансі такого передплаченого інструменту.[25]

Як було зазначено, у відносинах, що пов'язані із застосуванням передплаченої картки обмеженого використання приймають участь лише дві сторони, користувач та емітент.

Виняток окреслений у п. 1) ч. 1 ст. 58 ЗУ «Про платіжні послуги» нагадує виняток з п.к ст.3 Директиви 2015/2366 , що називають «limited network exclusion»

або виняток обмеженої мережі. У Директиві 2015/2366 вказано, що Директиву не застосовують до:

«(k) послуг на основі спеціальних платіжних інструментів, які можна використовувати лише в обмежений спосіб та які відповідають одній із таких умов:

(i) інструменти, які дають змогу власнику у придбавати товари або послуги лише в приміщенні емітента або в межах обмеженої мережі надавачів послуг, які уклали прямий комерційний договір із професійним емітентом;

(ii) інструменти, які можна використовувати лише для придбання дуже обмеженого асортименту товарів або послуг;

(iii) інструменти, дійсні лише в одній державі-члені, надані на запит підприємства або суб'єкта державного сектору та регулюються національним або регіональним державним органом для конкретних соціальних чи податкових цілей для придбання конкретних товарів або послуг від постачальників, які мають комерційну угоду з емітентом; Крім того, стаття 1(4) EMD2 передбачає, що Директива не застосовується до одиниць вартості, які зберігається на інструментах, виключених відповідно до статті 3(k) PSD2.»

За умови, що загальний обсяг переказів з використанням платіжного інструменту, що підпадає під виключення з статті 3.k) Директиви 2015/2366, перевищує 1 млн. євро, емітент повинен повідомити регулюючий орган про це. Регулюючий орган повинен здійснити перевірку емітента та зробити висновок щодо потреби ліцензування у якості платіжної установи або установи електронних грошей.[26]

Одразу помітно, що відповідно до цитованого вище п.к ст.3 Директиви 2015/2366, не відносяться до електронних грошей одиниці вартості, що можуть використовуватись для купівлі у інших торговців, що мають угоди з емітентом. Тобто в ЗУ «Про платіжні послуги» використано більш обмежуюче формулювання винятків з поняття електронних грошей.

Відповідно до українського визначення винятків, електронні гроші, що можуть використовуватись лише у певній обмеженій географічній місцевості, до прикладу, кошти, до яких здійснюється доступ з передплаченої картки, що дозволяє придбавати товари і послуги в історичному центрі міста або в безпосередній близькості до вищого навчального закладу, вважалась би електронними грошима і не підпадали під виняток.

1.2 Визначення, статус токенів електронних грошей та зв'язок з електронними грошима

Отже, через агностичність легального визначення до технічної форми електронних грошей у Законі «Про платіжні послуги» окремі криптовалюти можуть відповідати усім формальним ознакам електронних грошей, а отже існує невизначеність щодо їх правового режиму. У відповідь на виклик, що створюють криптовалюти у Європейському Союзі було прийнято Регламент ЄС 2023/1114 «Про ринки криптоактивів». Серед іншого у Регламенті було юридизовано поняття стейблкоїнів. Нижче буде доведено зв'язок стейблкоїнів, що прив'язують власну вартість до курсу національної валюти, та електронних грошей.

Варто зазначити, що стейблкоїни – це одиниці вартості, вартість яких прив'язана до вартості іншого актива, валюти, кошика активів або валют та які використовують децентралізований механізм валідації транзакцій. [27]

У Регламенті «Про ринки криптоактивів» виділяють два види «стейблкоїнів» забезпечені активами або забезпечені валютними цінностями. Для других у ст.3 ч.1. п.7 Регламенту «Про ринки криптоактивів» використовується термін «токени електронних грошей» (англ. «electronic money token» або «e-money token»). Відмінністю токенів електронних грошей від звичайних електронних грошей є те, що токени використовують *децентралізований механізм валідації транзакцій*, в той час як облік електронних грошей здійснюється самим емітентом.

У 66 пункті преамбули та в ст.48 п.2 Регламенту «Про ринки криптоактивів» стверджується, що токени електронних грошей мають бути визнані електронними грошима у значенні Директиви 2009/110/ЄС. Вимоги Директиви також застосовані до емітентів, крім випадків, коли у Регламенті передбачено інше. При регулюванні токенів в Європейському Союзі діяли за принципами «ті самі види діяльності, ті самі ризики, ті ж правила» та технологічної нейтральності. Преамбула до Регламенту підкреслює, що незважаючи на схожості між електронними грошима та токенів, користувачам останніх, до впровадження Регламенту не надавалось схожого обсягу захисту прав.

За умов відсутності регулювання функціонували токени, що не були забезпечені коштами користувачів, що не мали механізму погашення в фіат, до курсу якого вони прив'язані, не було прозорості стосовно режиму зберігання коштів користувачів. Окрім того, токенами можна було користуватись для отримання фінансових послуг кредиту та депозиту, а також для отримання «інноваційних децентралізованих фінансових послуг».

У Європейському Союзі токени електронних грошей до впровадження Регламенту «Про ринки криптоактивів» були свого роду «анти-електронними грошима», оскільки їм були властиві ті самі ознаки (одиниці вартості, що прив'язані до курсу певної валюти, що приймаються іншими особами ніж їх емітент), проте їх емітенти не були обтяжені вимогами дотримуватись аналогічних регулятивних вимог.

Порушення прав та законних інтересів осіб, що були користувачами ТЕГів до запровадження належного регулювання, наочно демонструють суспільну шкоду, якої можуть завдати і електронні гроші. Серед іншого, найбільш серйозним ризиком при використанні ТЕГів було те, що не було передбачено законодавчих гарантій інтересів користувачів у контексті погашення токенів (обміну на фіат).

Таку гарантію було впроваджено у ст. 49 Регламенту МіСА, а саме забезпечено право користувача на погашення ТЕГа за їх номінальною вартістю. Без цієї гарантії користувачі могли придбати ТЕГи з плаваючою вартістю при погашенні.[28] Після

прийняття МіСА стейблкойни, що мали плаваючу суму погашення стали забороненими для використання в ЄС.

Відповідно до ст. 50 Регламенту МіСА емітентам ТЕГів, постачальникам послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів, заборонено нараховувати відсотки по відношенню до ТЕГів. У визначення відсотків у контексті цієї статті включено компенсацію або знижки, що за змістом відповідають відсоткам, отриманих власником ТЕГа безпосередньо від емітента або від третіх сторін і безпосередньо пов'язаних з токеном електронних грошей або винагородою чи ціною інших продуктів.

Історія катастрофічної втрати вартості алгоритмічних стейблкойнів (LUNA-TERA [29], IRON-TITAN [30]), демонструє, що відсутність забезпечення ТЕГів валютними цінностями призводить до ризику розбалансування стейблкойна і втрати ним прив'язки до певної валюти.[31] У випадку LUNA-TERA законні інтереси користувачів стейблкойнів зазнали шкоди, у той час як окремі особи, шляхом координованих дій отримали близько 800 млн. вигоди в доларовому еквіваленті.[32]

Проте не усі положення Регламенту є ідентичними до Директиви 2009/110/ЄС, що встановлює режим регулювання електронних грошей. А саме положення про: спосіб збереження коштів та форма, у якій користувачі мають бути повідомленні про можливість придбати ТЕГи. Не менше тридцяти відсотків коштів користувачів мають зберігатись на банківських рахунках в кредитних установах. Залишок коштів може бути інвестований у низько-ризикові, ліквідні цінні папери деноміновані у валюті, до якої прив'язано курс ТЕГа.

Традиційною формою публічної комунікації щодо випуску крипто активу є «white paper», документ що містить інвестиційну інформацію про крипто актив, його технологічні особливості та інформацію стосовно його випуску. У МіСА передбачено, що емітент ТЕГів зобов'язаний оприлюднити «white paper», у якому має бути розкрито основну інформацію стосовно функціонування ТЕГу. Будь-які

маркетингові матеріали можуть бути опубліковані лише після публікації «White paper» та повинні містити посилання на нього.

У той час, як ТЕГи отримали спеціальне правове регулювання та правові гарантії у Європейському Союзі, в окремих рішеннях українських судів простежується аналогічне змішування стейблкоїнів та електронних грошей. До прикладу, у тексті рішення від 22.10.2024 по справі № 202/3776/24, що було ухвалено Індустріальним районним судом м. Дніпро, суд фактично визнав дійсним договір міни стейблкоїна на безготівкову гривню, назвавши таку операцію – «операцією з використанням електронних грошей», а стейблкоїн було визнано майном та товаром.

У рішенні від 30 жовтня 2023 року у справі № 761/19318/22, що було ухвалене Шевченківським районним судом м. Києва, суд постановив таке:

«Через свої технології Bitcoin не потрапляє під українське визначення поняття «електронні гроші», оскільки не містить зобов'язання емітента з його погашення, не має єдиного емісійного центру, і не прив'язаний до жодних готівкових або безготівкових коштів. У свою чергу «безготівкові кошти» за українським законодавством можуть існувати виключно у формі записів на банківських рахунках. Банки не беруть участі у процесі емісії та обігу криптовалют, тому Bitcoin не може вважатись «коштами». Не потрапляє Bitcoin і під визначення «платіжної системи», оскільки основною та обов'язковою функцією, платіжної системи є проведення переказу грошових коштів. Тоді як через гаманець Bitcoin здійснюється переказ виключно Bitcoin, який грошовими коштами не є.»

На основі аналізу цитованих вище рішень ми приходимо до висновку, що національні суди схильні визнавати стейблкоїни як електронні гроші, а отже вважати зарахування переказу з використанням стейблкоїнів виконанням грошового зобов'язання.

Станом на час проведення даного дослідження, у судовій практиці відсутні напрацьовані підходи щодо правової кваліфікації електронних грошей,

стейблкоїнів та криптовалют. Окремі судові рішення у цій сфері мають поодинокий характер і не формують цілісної тематичної практики. З огляду на це, такі рішення можуть розглядатися переважно як ілюстративні приклади, що не свідчать про наявність усталеного підходу судів до відповідних правовідносин. Разом із тим, навіть ця незначна кількість рішень свідчить про те, що питання кваліфікації стейблкоїнів і можливості поширення на них правового режиму електронних грошей, а відповідно – їх визнання де-факто грошовими засобами, стає все більш актуальним для судової практики та потребує подальшого дослідження й узагальнення.

***

Було проаналізовано визначення електронних грошей та винятки з нього та співставленню їх з аналогічними винятками з Директиви 2009/110/ЄС. В ЄС виняток обмеженої мережі дозволяє виключати з категорії електронних грошей ті одиниці вартості, що приймаються обмеженою мережею торговців, надавачів послуг. Поняття електронних за Законом «Про платіжні гроші» є ідентичним до легальної дефініції у Директиві 2009/110/ЄС. У літературі інколи зустрічаються визначення, що пов'язують визначення електронних грошей з їх технологічною формою, а саме фактом їх «збереження» на електронному засобі. Було доведено, що згідно самого тексту визначення, а також преамбули до Директиви 2009/110/ЄС, немає жодної підстав вважати, що електронні гроші необхідно обмежувати їх технічною формою.

В Україні виняток обмеженої мережі описано вужче. У національному законодавстві виняток «обмеженої мережі» може бути застосовано виключно за умови, що товари, послуги, роботи придбаваються у самого емітента, натомість прийняття електронних одиниць вартості іншими особами ніж сам емітент призведе до їх кваліфікації як електронних грошей. Вважаємо, що відповідний відступ від тексту Директиви 2009/110/ЄС не є необхідним.

Відповідно до Регламенту «Про ринок криптоактивів», токени, чий курс прив'язано до курсу валюти, застосовується режим аналогічний до режиму

електронних грошей. Цей підхід є виправданим, бо усуває ризики для користувачів та інвесторів у компанії емітенти. На прикладі втрати вартості криптовалютної пари IRON та TERA продемонстровано, що токени, що забезпечують прив'язку до вартості певного активу шляхом використання алгоритмів, як способу обійти вимогу щодо надійного збереження коштів, є ризиковими. Використання алгоритмічних токенів електронних грошей становить загрозу законним інтересам користувачів. Без впровадження комплексу заходів, що обмежують ризики, у токенів електронних грошей є висока ймовірність відійти від курсу обраної валюти, а у користувачів таких токенів втратити накопичення.

На даний момент у судовій практиці відсутні напрацьовані підходи щодо правової кваліфікації для розрізнення електронних грошей, токенів електронних грошей та криптовалют. Рішення мають поодинокий характер та слугують лише ілюстративними прикладами, що не формують сталої практики. Водночас навіть нечисленні рішення свідчать про актуальність питання визнання стейблкоїнів електронними грошима й необхідність подальшого дослідження цієї проблематики.

РОЗДІЛ 2.

ПРАВОВА ПРИРОДА ЕЛЕКТРОННИХ ГРОШЕЙ

2.1. Протиставлення речової та зобов'язальної теорії електронних грошей

Електронні гроші є складним об'єктом цивільного права. У правовідносинах, що виникають між емітентом та користувачем електронних грошей у порядку емісії таких коштів, користувач набуває майнового права вимоги на погашення електронних грошей за їх номінальною вартістю. У правовідносинах між користувачем електронних грошей та іншими особами, електронні гроші є майном у власності користувача, функцією яких є остаточне виконання грошових зобов'язань. Влучний висновок про подвійну природу електронних грошей зробив Черевко К.О., зазначивши, що: «електронні гроші відповідно до легального визначення мають подвійну природу: з одного боку, це одиниці вартості, які приймаються як засіб платежу, а з іншого – грошове зобов'язання».[33, с. 123] На користь дуалістичної природи безготівкових (а отже і електронних грошей) висловлювався і Посполітак В.В., зазначивши: «[т]обто гроші (особливо їх безготівкову форму) можна розглядати як об'єкт цивільного права, прирівняний до речей. І, якщо немає інших винятків у законах, то до грошей. застосовуються норми про речі. У цьому полягає особливість грошей, зумовлена їх дуалістичною (речовою та зобов'язальною) природою».[5]

У доктрині наявні основні конфліктуючі точки зору щодо правової природи електронних грошей. Перша, визнає зобов'язально-правову природу електронних грошей;[5] друга, визнає речово-правову природу електронних грошей. В цілому, більш усталеною в правовій доктрині є зобов'язально-правова.[34] При цьому, зазначають, що моністичні підходи містять протиріччя, та вдаються до використання юридичний фікцій для дотримання внутрішньої узгодженості. У літературі також пропонується третя теорія, відповідно до якої, безготівкові

грошові кошти (включаючи електронні гроші), з точки зору цивільного права, мають подвійну речово-зобов'язальну правову природу.

Поділ на речове право та зобов'язальне є фундаментальним для країн континентальної системи права та бере свій початок у римському приватному праві. У римського праві наявний поділ на право «*in personam*» та «*in rem*»; право що адресувалось певній особі або певному визначеному переліку осіб та право, що походило особливого зв'язку речі та особи та мало абсолютний характер.

Як зазначено вище, грошові кошти існують у готівковій (банкноти та монети) та безготівковій формах (записи на рахунках). Безспірним є визнання банкнот або монет об'єктом матеріального світу, річчю та об'єктом речового права.

З точки зору українського законодавства готівкові кошти наділені вартістю, що відповідає номінальній вартості, що зазначена на самій банкноті чи монеті. Що цікаво для англійської системи права властиво розмежовувати банкноти до їх потрапляння в оборот та набуття банкнотою властивостей грошей у випадку, коли такі кошти потрапляють до цивільного обороту. Для ілюстрації різниці між грошима товаром та грошима-речами, що наділені номінальною вартістю варто звернутись до англійської справи *Banco de Portugal v Waterlow & Sons Ltd* (1932). Відповідно до обставин справи, Португальський центральний банк замовив виготовлення значної партії банкнот з обличчям Васко да Гама номіналом 500 ескудо. За цих обставин, сторонні особи шахрайським шляхом спонукали працівників монетного двору надрукувати додаткові банкноти з метою за, які неможливо було б відрізнити від оригіналу. Як наслідок, банк був змушений вилучити з обігу весь випуск і замінити як справжні, так і фальшиві банкноти. Суд постановив, що банк може вимагати відшкодування збитків, виходячи з номінальної вартості банкнот, а не лише з вартості їх фізичного виготовлення, оскільки з моменту потрапляння в обіг банкнот їх вартість визначається відповідно до номінальної вартості, що зображена на банкноті.[35]

Ідентичний критерій для визнання грошових знаків грошима пропонував і Посполітак В.В.[5], зазначивши що: «[г]рошові знаки є грошима, якщо вони

випущені в обіг і їхньою правовою основою є зобов'язання центрального банку держави ... від імені держави, а також зобов'язання всіх учасників грошового обігу в державі приймати їх як засіб платежу. Якщо паперові знаки та монети в обіг не випущені, а знаходяться у сховищі центрального банку держави, вони не є грошима і на них поширюються загальні норми законодавства про речі, обмежені в обігу.»

Водночас безготівкові гроші, або записи на рахунках, не мають прояву у матеріальному світі, для користування та здійснення переказів з безготівковими грошима необхідне сприяння хоча б одного посередника. Звісно, що з точки зору фундаментальної природи безготівкових коштів, вони мають зобов'язально-правову природу, бо є вимогою особи до фінансової установи.[36] Електронні гроші, аналогічно, не є матеріальними, вони існують або «зберігаються» виключно у безготівковій формі, а отже є видом безготівкових грошей. Відсутність матеріальної форми, а також саме законодавче визначення електронних грошей вказують на їх зобов'язальноправове походження.

Перше, що потрібно зазначити при обґрунтуванні зобов'язально-правової природи електронних грошей, це те, що основою для випуску електронних грошей є договір, що укладається між емітентом та користувачем. Відповідно до договору, користувач передає емітенту грошові кошти (готівкові або безготівкові) та отримує електронні гроші. У користувача з'являється право вимоги, а у емітента грошове зобов'язання повернути кошти у обсязі, в якому їх було внесено користувачем.

На противагу відносинам щодо емісії та погашення електронних грошей, у цивільно-правових відносинах між користувачами електронних грошей, складно говорити про виключно зобов'язальну природу електронних грошей. Здійснення переказу з використанням електронних коштів є способом виконання грошового зобов'язання на ряду з безготівковим банківським переказом або передачею банкнот, – незважаючи на те, що банківські гроші також є лише правом вимоги до певного банку, а банкноту інколи кваліфікують як вимогу адресовану державі або національному банку.

Контрінтуїтивною є правова механіка переказу електронних грошей, що складається з відступлення права вимоги від одного користувача електронних грошей до іншого. Підтвердження використання механізму відступлення права вимоги не було знайдено у судовій практиці. Враховуючи, що банківські кошти також по своїй природі є правом вимоги, така механіка не може адекватно пояснити емісію електронних коштів, оскільки в такому процесі відбувається як заміна кредитора так і боржника. Аналогічну проблему становить здійснення переказу з використання банківських грошей між користувачами різних банків.[34]

Юридична механіка здійснення платіжного переказу офіційно не пов'язана з відступленням права вимоги, а тлумачиться через специфічні відносини користувача з надавачем платіжних послуг. Кінцевим результатом проведення платежу за платіжною інструкцією є зменшення балансу (а отже розміру вимоги) одного користувача, та збільшення балансу іншого користувача (розміру вимоги до власного банку).[37] Критику механіці платежів з використанням безготівкових коштів, що побудована на відступленні права вимоги – відступленні права на гроші, озвучував Кузьмін В.Ф. та посилався на те що: «[п]раво взагалі і право на гроші зокрема не здатне виконувати функції такої економічної категорії, як гроші. Воно не може функціонувати в якості міри вартості, а відповідно не може бути еквівалентом інших товарів.» У контексті цієї ж дискусії Даниленко О.В. зазначала, що: «...у більшості випадків, таке право вимоги отримувач пред'являє не до банку платника, а до банку де міститься його власний рахунок. Разом з тим відомо, що у разі відчуження майнового права вимоги завжди відбувається заміна сторони кредитора без заміни боржника. У такому випадку виникає як уступка права вимоги, так і переведення боргу, причому останнє здійснюється без згоди кредитора». [38]

У літературі зустрічається думка, що слово «зберігається» має буквально значення і як таке може бути застосовано лише до речей.[39] На користь речової теорії висловлювався також К.Т. Трофімов та зазначав, що «з точки зору права фізичні характеристики грошей (паперові, електронні, металеві тощо) не мають жодного значення. Зміст права власності на гроші (обсяг правомочностей

власника) не залежить від фізичних характеристик, а об'єктом цивільного правовідношення є гроші незалежно від форми їх існування. Не існує «різних видів» грошей, «самостійних об'єктів», родового поняття «гроші», існують просто гроші у двох формах: готівковій і безготівковій», причому обидві ці форми виконують абсолютно однакові економічні та юридичні функції». [39, с.50]

Звернувшись до судової практики з питання тлумачення договору вкладу, за яким кошти отриманні банком також «зберігаються» на рахунку можна прийти висновку, що суди вважають це слово незначним. Зазначають, що законом не передбачено трансформації права власності на гроші у право вимоги до банку.

Така доктринальна позиція суперечить висновкам у справі № 522/17579/17, у якій суд зазначив наступне:

«Банківський вклад (депозит) - це кошти в готівковій або безготівковій формі, у валюті України або в іноземній валюті які розміщені клієнтами на іменних рахунках у банку на договірних засадах на визначений строк зберігання або без зазначення такого строку, які підлягають виплаті вкладнику відповідно до законів України та умов договору (стаття 2 Закону України «Про банки і банківську діяльність»). В результаті переданих грошей Банку зміщуються родові речі, які належали різним суб'єктам, тому право власності на них виникає у банку, який володіє сукупністю цих змішаних родових речей, а клієнтам належать тільки права вимоги. При передачі грошових знаків від однієї особи іншій разом із грошима переходить і право власності на конкретні грошові знаки. Передавши гроші в банк у вкладника припиняється право власності на них, але одночасно - на його заміну - він набуває *майнове право* вимоги до банку в межах переданої грошової суми. В результаті внесення готівкових грошових коштів у вигляді грошових знаків на депозитний рахунок, вони трансформувались в безготівкову форму - форму записів на рахунках у банку.» [40]

Подібний підхід до відносин між банком та клієнтом є універсальним; до прикладу в Англії, країні звичаєвого права, для ілюстрації цього принципу посилаються на справу *Foley v Hill*. У ній викладено наступну думку:

«Гроші, які знаходяться на зберіганні банкіра, за всіма ознаками є грошима банкіра, і він може робити з ними, як йому заманеться. Він не може бути визнаний винним у порушенні фідучіарних обов'язків у випадку розпорядження грішми; він не несе відповідальності перед клієнтом, якщо він створює ризик втрати коштів, якщо він займається небезпечною спекуляцією; він не зобов'язаний зберігати їх або поводитися з ними як з власністю клієнта, але він, звичайно, відповідає за суму, тому що коли він уклав контракт, отримавши ці гроші, він зобов'язався повернути клієнту, коли це вимагається, суму, еквівалентну тій, що була передана йому. [...] Встановлено, що у правовідносинах між банкіром та клієнтом, банкір не є агентом чи фактором, але його *боржником*» [41]

Отже, саме слово «зберігатись» не розцінюється як таке, що вказує на «речову» природу безготівкових грошей, включаючи електронних грошей. Перехід права власності на готівкові гроші від клієнта до банку та виникнення у клієнта майнової вимоги до банку і є «трансформацією» готівкової форми в безготівкову.[2] Шимон С.І. критикує кваліфікацію коштів на банківському рахунку як таких, зміст яких полягає у майновому праві вимоги. З цього приводу зазначає: «[м]айнове право вимоги по своїй суті є правом претендування на зустрічне надання, чого не спостерігається у відносинах банку та його клієнта; тут зустрічне надані об'єкти — це послуга та плата за послугу. Обов'язок банку по переказу коштів за дорученням клієнта обумовлений тим, що ці кошти належать останньому *на праві власності* і він ними розпоряджається.»

Критично щодо втрати особою права власності на кошти, що були передані до банку висловлювався і Чаплян С.Є., та зазначав: «[я]кщо готівкові кошти відповідають цивільно-правовій категорії речі, то зміст безготівкових грошей становлять майнові права, які не вичерпуються правами вимоги до банку, адже клієнт все ж таки формально не втрачає право власності на свої кошти, а безготівковий розрахунок за своїм змістом не є тотожним передачі права вимоги.»[42, с. 109-113]

Розумінню електронних грошей у спосіб, що здебільшого аналогічний сприйняттю правової природи безготівкових банківських коштів заважає ст. 20 ч.1 пар. 3 ЗУ «Про платіжні послуги», де міститься наступна норма: «кошти, що надходять на рахунок користувачів перебувають у *власності* користувачів, якщо інше не встановлено платіжною інструкцією таких користувачів». Варто зауважити, що в п.5 преамбули Директиви 2009/110/ЄС закріплено уявлення про електронні гроші як про *сурогат монет та банкнот*, що використовують для здійснення невеликих за обсягом платежів, а не як засіб заощадження. Крім цього, враховуючи, що використання електронних грошей завжди опосередковане платіжними послугами, що надають емітенти, недоречно говорити, що особа володіє електронними грошми як річчю, оскільки без емітента, що забезпечує виконання платіжних інструкцій, будь-які дії з такою «річчю» є неможливими.

У цивільному та господарському судочинстві у позовах, метою яких є *повернення грошових коштів* належним засобом правового захисту є застосування ст. 1212 ЦК (кондикційного позову) або застосування реституції, як наслідку недійсності правочину або позови про відшкодування шкоди. В першу чергу така особливість свідчить про неможливість застосування способів правового захисту, якими наділені власники об'єктів речового права.

2.2 Правова природа електронних грошей у іноземній доктрині

Ланской С. доводить, що електронні гроші по своїй правовій природі є найбільш наближеними до боргових цінних паперів.[43, с. 97] Відповідно до його аналізу, електронні гроші є нематеріальним рухомим майном. Традиційно у цивільному праві виділяють майнові права (права «*in personam*») та об'єкти права власності («*in rem*»). Відповідно до цього поділу електронні гроші можуть бути або нематеріальними речима або майновими правами. Зазначає, що через нерозривний зв'язок між погашенням електронних грошей (трансформації їх у банківські гроші або банкноти) та можливістю їх використання для виконання зобов'язання,

електронні гроші позбавлені незалежної вартості, а отже є майновими правами, а не носіями цінності самі по собі. «Жоден торговець не погодився б на оплату за використання цієї системи платежів, якби не був упевнений у можливості обміну електронних одиниць в установі-емітенті або, іншими словами, якби до електронних грошей не було прив'язано право вимоги до емітента. Таким чином, право вимоги до емітента завжди прив'язане до електронних грошей».

А отже, існує необхідність дослідити, чи електронні гроші є нематеріальною річчю, за якою слідує право вимоги чи електронні гроші є виключно майновою вимогою до емітента. Ланской С. стверджує, що «електронні гроші не мають самостійної вартості, окрім вартості вимоги на суму коштів...».[43, с. 112] Як висновок, електронні гроші «не є новим грошовим інструментом (прим. авт. – видом грошей), а лише новітнім способом проведення розрахунків».[43, с. 113] А отже, «(електронні гроші) можна класифікувати як боргові цінні папери».

Дійсно, існує певна схожість між правовою природою електронних грошей та бездокументарних цінних паперів. У цьому ж контексті Петрофанова К.Р. зазначає: «[с]хожість цих благ полягає, насамперед, у тому, що і бездокументарні цінні папери, і електронні гроші зберігаються на спеціальних рахунках, їх облік ведеться через реєстраційно-облікові прийоми. Відповідно їх обіг здійснюється на договірних засадах, проте порядок регулювання відносин щодо електронних грошей відрізняється від правового режиму бездокументарних цінних паперів».[43, с. 113]

Ланской С. продовжує: «[з]аміна боржника сама по собі не є остаточним виконанням грошового зобов'язання... оскільки кредитор повинен звільнити від зобов'язання первинного боржника». У контексті цього параграфу кредитором є торговець, первинним боржником споживач – користувач електронних грошей, похідним боржником – емітент електронних грошей.[43, с. 113]

Зазначається, що грошове зобов'язання з використанням електронних грошей є виконаним з моменту переказу коштів користувачем торговцю, а не з моменту їх погашення торговцем та зарахування безготівкових (банківських) грошових коштів

на рахунок торговця. Цій тезі Ланского С. суперечать висновки, що наводить Піффаретті Н.Ф. Серед іншого, зазначає, що операції з використанням електронних грошей не можуть самі по собі вважатись виконанням зобов'язання по тій причині, що після здійснення переказу всередині платіжної системи електронних грошей, емітент стає боржником іншої особи, новий кредитор наділений правом погасити електронні гроші, і лише після цього грошове зобов'язання вважалось б виконаним.[23, с.13] З точки зору Закону «Про платіжні послуги», відповідне грошове зобов'язання вважається виконаним з моменту отримання емітентом платіжної інструкції про здійснення переказу.

В. Пакальнішкіс вважає, що об'єкти цивільного права варто поділяти на первинні та похідні.[44] А. Якутіте-Сунгайліене підкреслює, що матеріальні активи (речі та майнові комплекси) та результати інтелектуальної діяльності є цінностями, які безпосередньо задовольняють потреби людей або можуть бути використані для створення інших цінностей, тому ці об'єкти вважаються основними (первинними). Водночас інші об'єкти цивільних прав, які виникли у наслідок юридичної фікції або юридичної техніки (фінансові активи) для полегшення цивільного обороту, не можуть задовольнити споживчі та духовні потреби осіб. Оскільки фінансові активи є лише засобом для отримання речей у майбутньому, вони використовуються для забезпечення обігу основних об'єктів цивільних прав (речей), оскільки без можливості перетворення фінансових активів у матеріальні цінності в майбутньому фінансові активи як такі втрачають свою цінність і призначення. Таким чином, всі нематеріальні активи (майнові права, цінні папери тощо) відносяться до похідних (вторинних), призначених для обслуговування та сприяння обігу основних (первинних) об'єктів цивільних прав. З врахуванням наведеного необхідно висувати, що електронні гроші (як і категорія грошей в цілому) належить до фінансових активів а отже вони належить до вторинних об'єктів цивільного права. А отже, доречно вважати такі об'єкти цивільного права, як такі, що мають зобов'язально правову природу.

Досить спірну позицію щодо правової природи безготівкових грошей висловлював Кім Ж.[45] Стверджував, що сучасні банківські гроші уподібнені

трасту у англосаксонській системі права. Для майна, що було передано в траст характерно, що ним володіють одночасно «трасті» на основі права власності, і в цей самий час це ж майно належить на основі права справедливості [equity law] бенефіціарам трасту. Банківські кошти представляють собою гібридну правову конструкцію, що поєднує елементи речових прав (in rem) та зобов'язальних прав (in personam). Така гібридність зумовлена тим, що банківські установи мають повноваження утримувати часткові резерви від отриманих депозитів та використовувати ці кошти для надання кредитів іншим клієнтам. Відповідно до позиції Кім Ж. вкладник зберігає право власності на грошові кошти, що були надані банку; у той самий час як банк використовує ці ж кошти у якості кредитних, – а отже створює стосунки боржника та кредитора, що характерні для зобов'язального права.

Рахматіан А. стверджує, що усі гроші є боргом, найважливішою ознакою якого є оборотоздатність.[46] На думку дослідника, гроші слід кваліфікувати як борг-res. У цьому контексті банкноти виступають одночасно і як майно-res, і як борг-res. На відміну від банківських коштів та електронних грошей, банкноти не підлягають погашенню: власник має лише право вимагати обмін банкноти певного номіналу на іншу банкноту з ідентичним номіналом. Зазначається, що банкноти є уречевленням боргу-res, тоді як для банківських коштів таким уречевленням виступають записи на рахунках, які і фіксують відповідні грошові вимоги. Замість подібного підходу в українській правовій доктрині та законодавстві виділяють власне форму грошей (за Рахматіаном А. – «майно-res») та їх правову природу. Зазначені концепції, хоча й мають певний взаємозв'язок, не протиставляються одна одній і не є такими, що взаємно виключають чи поглинають одна одну.

Цитовані у цьому розділі праці є дуже різноплановими і не завжди між ними вибудовується діалог. Незважаючи на це, аналіз літератури дозволяє виділити окремі спільні теми, до яких звертаються для обґрунтування зобов'язальної чи речової теорії правової природи електронних грошей. Зокрема, в багатьох наведених дослідженнях автори або підтримували, або заперечували ідею переходу

права власності на грошові кошти, передані до фінансової установи, та відповідно — виникнення у вкладника лише права вимоги до банку.

Значимість суперечності між речовою та зобов'язальною теорією має, крім усього, і певне ідеологічне забарвлення. До прикладу, Кім Ж. висловлював занепокоєння та незгоду з етичністю поступового перетворення відносин між грошима та особою — від абсолютних до відносних, вбачаючи в цьому загрозу як для фінансового благополуччя громадян, так і для реалізації їхнього права на особистий розвиток.

На думку автора, несхвалення переходу до зобов'язального (відносного) правового змісту грошей знаходить своє обґрунтування у тому, що фактичне прирівняння боргових інструментів до грошей зумовило суттєві ризики для фінансової стабільності. Дослідник аргументує, що надання борговим інструментам статусу грошей стало одним із вагомих факторів, які призвели до фінансової кризи 2008 року. Такий підхід сприяв надмірному розширенню кредитування, що, у свою чергу, призвело до формування фінансових бульбашок та істотного зростання системних ризиків у банківському секторі. Отже, концептуальне змішування зобов'язальних правовідносин із функцією грошей виступає не лише теоретично спірним, але й позначається на ефективності правового регулювання у сфері фінансів.[47]

Слід зазначити, що в українському правовому дискурсі та відповідній науковій літературі дослідження за допомогою антропосоціокультурного підходу застосовуються доволі рідко. Переважна більшість науковців при аналізі феномену грошей обмежується дослідженням питань юридичної техніки, а також внутрішньої узгодженості відповідних норм права.

Проведений аналіз доктринальних підходів дозволяє констатувати дуалістичність поглядів щодо правової природи електронних грошей. В правовій науці домінує зобов'язально-правова концепція, підкріплена аргументами про відсутність матеріальної форми електронних грошей, їх договірну основу та встановлення права вимоги до емітента, судова практика підтверджує

зобов'язальний характер відносин, що виникають стосовно безготівкових коштів. Прихильники речово-правової теорії (Трофімов К.Т., Чаплян С.Є., Шимон С.І.) наголошують на функціональній еквівалентності готівкових і безготівкових коштів та збереженні права власності користувача.

У іноземних джерелах питання правової природи грошей, безготівкових коштів, електронних грошей та цифрових активів також залишається дискусійним, з наявністю позицій, що обґрунтовують як зобов'язальну, так і змішану природу коштів. У своїх працях іноземні дослідники, досліджуючи правову природу різних форм грошей, керуються не лише принципами внутрішньої логіки та узгодженості правових норм, дотриманням вимог юридичної техніки, а й звертаються до комплексного використання методологічних підходів, зокрема історичного методу, що є порівняно рідкісним для вітчизняної юриспруденції.

Для визначення правової природи безготівкових грошей необхідно розглянути два ключові питання. По-перше, слід з'ясувати, чи зберігає користувач право власності на кошти, передані фінансовій установі з метою зарахування відповідної суми на його рахунок, чи відбувається перехід цих коштів у власність установи, а клієнт набуває лише прав вимоги до неї. По-друге, важливо проаналізувати фактичний механізм здійснення безготівкових переказів, оскільки традиційна концепція відступлення права вимоги не повністю узгоджується із реальною процедурою проведення платежів. Саме ці питання мають принципове значення для встановлення правової природи безготівкових (та електронних) грошей.

Фактично, визначення правової природи безготівкових грошей потребує з'ясування, яке з наведених підходів ґрунтується на юридичній фікції, а яке узгоджується з традиційною доктриною. Згідно із зобов'язальною теорією, передача грошових коштів фінансовій установі супроводжується втратою права власності з боку користувача, натомість між ним і установою виникають зобов'язальні правовідносини, що супроводжуються виникненням права вимоги. Разом з тим, ця доктрина передбачає певні юридичні фікції або спеціальні конструкції у частині взаємодії у платіжних системах: результуючий баланс

рахунків платника та одержувача змінюється на підставі правового обґрунтування, що не завжди має очевидне коріння у класичних цивілістичних інститутах, і фактично розглядається як наслідок надання платіжної послуги.

Натомість прихильники речової теорії виходять з припущення, що клієнт не втрачає права власності на кошти, які він перерахував до банку, а безготівкові гроші по суті є «розречівленою» готівкою, тобто і далі залишаються у власності клієнта, але в іншій формі. Проте така конструкція також є юридичною фікцією, оскільки реальні правовідносини у банківській сфері не передбачають збереження права власності клієнта на конкретні кошти, що знаходяться у розпорядженні фінансової установи.

Водночас речова теорія робить процес переказу грошових коштів більш інтуїтивно зрозумілим з точки зору звичайного сприйняття: відбувається простий перехід права власності на гроші від платника до отримувача. Однак подальший аналіз співвідношення цих підходів засвідчує, що саме зобов'язальна теорія більшою мірою відповідає сучасному розумінню правової природи безготівкових грошей і усталеним доктринальним положенням цивільного права

***

У доктрині широко представлена зобов'язально-правова концепція електронних грошей, що підкріплена аргументами про відсутність матеріальної форми електронних грошей, їх договірну основу та встановлення права вимоги до емітента, судова практика підтверджує зобов'язальний характер відносин, що виникають стосовно безготівкових коштів, окремим видом яких є електронні грошей.

Для визначення правової природи безготівкових грошей необхідно розглянути два ключові питання. Перше, потрібно встановити чи зберігає користувач право власності на кошти, передані фінансовій установі з метою зарахування відповідної суми на його рахунок, чи відбувається перехід цих коштів у власність установи, а клієнт набуває лише прав вимоги до неї. Друге, встановити механізм здійснення переказів з електронними грошима, оскільки традиційна концепція відступлення

права вимоги не повністю узгоджується із реальною процедурою проведення платежів. Саме ці питання мають принципове значення для встановлення правової природи безготівкових (та електронних) грошей.

Фактично, визначення правової природи безготівкових грошей потребує з'ясування, яке з питань ґрунтується на юридичній фікції, а яке узгоджується з традиційною доктриною. Згідно із зобов'язальною теорією, передача грошових коштів фінансовій установі супроводжується втратою права власності з боку користувача, натомість між ним і установою виникають зобов'язальні правовідносини, що супроводжуються виникненням права вимоги. Разом з тим, ця доктрина передбачає певні юридичні фікції або спеціальні конструкції у частині взаємодії у платіжних системах: результуючий баланс рахунків платника та одержувача змінюється на підставі правового обґрунтування, що не завжди має очевидне коріння у класичних цивілістичних інститутах, і фактично розглядається як наслідок надання платіжної послуги.

Натомість прихильники речової теорії виходять з припущення, що клієнт не втрачає права власності на кошти, які він перерахував до банку, а безготівкові гроші по суті є «розречівленою» готівкою, тобто і далі залишаються у власності клієнта, але в іншій формі. Проте така конструкція також є юридичною фікцією, оскільки реальні правовідносини у банківській сфері не передбачають збереження права власності клієнта на конкретні кошти, що знаходяться у розпорядженні фінансової установи.

РОЗДІЛ 3.

РЕГУЛЮВАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ГРОШЕЙ

3.1 Емісія та погашення електронних грошей

Емітенти мають право здійснювати випуск електронних грошей, номінованих виключно в гривні для використання їх на території України. Умови випуску електронних грошей, виконання платіжних операцій з ними, у тому числі відкриття та обслуговування електронних гаманців, визначаються внутрішніми документами емітента з урахуванням вимог Закону «Про платіжні послуги», Положення та інших нормативно-правових актів Національного банку.[48]

В першу чергу, випуск електронних грошей може здійснюватися виключно: банки; установи електронних грошей; філії іноземних платіжних установ; оператори поштового зв'язку; Національний банк України; органи державної влади, органи місцевого самоврядування. Розширення переліку і введення «установ електронних грошей» відбулось внаслідок ухвалення Закону «Про платіжні послуги», що замінив Закон «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» від 05.04.2001 № 2346-III та Положення НБУ № 481 від 04.11.2010.

Кравчук В., Науменко Д. та Глибовець А. зазначали, що Положення НБУ № 481 від 04.11.2010 («Положення») було яскравим прикладом концепції, що в своїй основі містить ідеологію суворого обмеження напрямків використання електронних грошей та прив'язує права на роботу з цим інструментом до банків.[49, с. 55] У наслідок цього Положення електронні гроші було дозволено емітували виключно банкам. Схожий підхід, відповідно до якого *лише кредитні установи* могли випускати електронні гроші було закріплено у Звіті Європейського Центрального банку за 1994 рік, і він якого відмовились Другу Директиву про електронні гроші у 2009 році.

Світовий досвід регулювання свідчить, що в країнах, у яких діє норма щодо емісії електронних грошей лише банками, національні системи електронних грошей відсутні, а на ринок виходять емітенти електронних грошей з інших країн, у яких правила більш демократичні (наприклад, більшість систем електронних грошей в ЄС зареєстрована у Великобританії та Люксембурзі, як в юрисдикціях із досить ліберальними регуляторними вимогами).[49, с. 56]

Після набуття чинності ЗУ «Про платіжні послуги» Для надання фінансової платіжної послуги з випуску електронних грошей та виконання платіжних операцій з ними, у тому числі відкриття та обслуговування електронних гаманців, емітенти повинні отримати ліцензію та бути внесені до реєстру. Вимога щодо отримання окремої ліцензії не стосується банків, органів державної влади, органів місцевого самоврядування, обидві вимоги щодо отримання ліцензії та внесення до реєстру не застосовуються до НБУ. Для філій іноземних установ електронних грошей застосовується вимога отримання акредитації. Для емітентів електронних грошей встановлена вимога про розмір внесеного статутного капіталу у розмірі 10 млн. гривень.

У ЄС протягом багатьох років компетентні органи, відповідальні за авторизацію та нагляд за платіжними установами та установами електронних грошей, зазнавали практичних труднощів у чіткому розмежуванні двох режимів і розмежуванні продуктів і послуг, пов'язаних з електронними грошима, від платежів і електронних грошових послуг, які пропонують платіжні установи.[50] І тому в *проекті* 3-тої Директиви «Про платіжні послуги», що скасовує Директиви 2015/2366/ЄС та 2009/110/ЄС, пропонується об'єднати поняття платіжної установи та установи електронних грошей.[54]

Відповідно до ст. 58 Закону «Про платіжні послуги» умови випуску електронних грошей, виконання платіжних операцій з ними зазначаються в договорі про надання платіжних послуг, укладеному між емітентом та споживачем/користувачем. У цьому контексті Курбацька А.С. зазначає, що: «договір про надання платіжних послуг фактично є публічним договором

приєднання ... оскільки умови такого договору встановлюються надавачем платіжних послуг шляхом розміщення інформації про порядок надання платіжних послуг на веб-сайті та/або веб-сторінці.»[51, с. 12] Щодо загрози законним інтересам сторони, що приєднується до договору висловлювалась Яворська О.С.: «[о]скільки в договорах приєднання друга сторона не може пропонувати свої умови, то порушується баланс інтересів. А тому сторона, що приєднується, повинна мати законодавчі гарантії своїх інтересів при укладенні договору приєднання.»

Такими умовами за Курбацькою А.С. є: «(1) «умови відкриття/закриття електронного гаманця та його обслуговування/використання»; (2) обов'язок «отримання згоди користувача на відкриття електронного гаманця для зарахування електронних грошей; (3) «тарифи і порядок здійснення платіжних операцій з електронними грошима»; (4) «умови випуску електронних грошей, їх погашення та здійснення інших платіжних операцій з ними»; (5) «сума та порядок сплати комісійної винагороди» емітенту електронних грошей; (6) «порядок, умови та місця приймання/отримання готівкових/безготівкових коштів в обмін на електронні гроші»; (7) «порядок досудового врегулювання спорів, подання претензій користувачем та порядок їх розгляду, уключаючи інформацію для зв'язку з емітентом» тощо.»

У п. 28 Положенні НБУ «Про випуск електронних грошей та здійснення платіжних операцій з ними» зазначено, що емітент зобов'язаний забезпечити, щоб сума випущених електронних грошей не перевищувала суми отриманих ним від споживачів готівкових коштів, коштів, перерахованих із поточних/платіжних рахунків споживачів/користувачів, та суми отриманих від споживачів/користувачів коштів через агентів із розповсюдження».

З точки захисту інтересів користувача ця норма має на меті знизити ризики неплатоспроможності емітента електронних грошей через перевищення зобов'язань емітента суми клієнтських коштів, що зберігаються емітентом. Ризики

для фінансової сталості емітента нівелюються у випадку 100% забезпечення коштами користувачів випущених електронних грошей. [52, с. 9]

Постанова Правління Національного банку України від 29 вересня 2022 року № 210 «Про затвердження Положення про випуск електронних грошей та здійснення платіжних операцій з ними» передбачає декілька видів гаманців електронних грошей, що розрізняються за критерієм особи користувача. Для кожного виду гаманців описано вичерпний список операцій для яких їх можна використовувати.

Отже, передбачено такі види гаманців: гаманець користувача (для власних господарських потреб, для господарської/іншої діяльності), споживача, емітента, агента з розповсюдження, агента з обмінних операцій, агента з погашення, технічний гаманець. Окремою категорією гаманців є ті, до яких доступ здійснюється шляхом використання передплачуваного платіжного інструмента (припайд картки).

Гаманець користувача та гаманець споживача відрізняється типом власника та метою використання. Користувач – юридична особа, фізична особа-підприємець, що користується гаманцем для ведення власної господарської діяльності. Споживач – фізична особа, що не користується гаманцем для здійснення господарської діяльності.

Відповідно до Постанови було виділено два види користувацьких гаманців: гаманець користувача для власних господарських потреб та гаманець для господарської/іншої діяльності. Відмінність між ними у тому, що перший використовується для витрат, другий для прийняття платежів від користувачів та споживачів. Видається, що назви які застосовуються зараз не є описовими по відношенню до змісту гаманців. Пропонується замінити назву гаманця для власних господарських потреб на гаманець для виплат користувача, а гаманець для господарської/іншої діяльності на еквайринговий гаманець користувача.

ЗУ «Про платіжні послуги» містить таке пояснення змісту процедури погашення електронних коштів: «Погашення електронних грошей здійснюється

емітентом (у тому числі через комерційного агента) шляхом вилучення з обігу пред'явлених користувачем електронних грошей в обмін на готівкові кошти або на кошти, перераховані на поточний або платіжний рахунок користувача.» [48]

Постанова Правління Національного банку України від 29 вересня 2022 року № 210 «Про затвердження Положення про випуск електронних грошей та здійснення платіжних операцій з ними» містить наступне визначення:

«погашення електронних грошей – платіжна операція з вилучення емітентом електронних грошей з обігу, пред'явлених споживачем/користувачем в обмін на готівкові кошти, які отримує споживач, або на вказаний споживачем поточний/платіжний рахунок або на кошти, що перераховуються на поточний або платіжний рахунок такого користувача, та може здійснюватися із залученням агента з погашення;»

Нормативно-правовими актами України та ЄС по різному врегульовано питання стягнення плати за погашення електронних коштів.

В Україні емітент не має права стягувати плату за погашення електронних грошей до закінчення дії договору, в той час як в ЄС плата за погашення електронних грошей може бути стягнута лише за виконання однієї з умов:

1. погашення ініційоване до припинення дії договору
2. користувач виходить з договору до дати його завершення
3. погашення ініційоване більше ніж через рік закінчення дії договору.

У випадку, коли емітентом електронних грошей є філія іноземної установи електронних грошей (ФІУЕГ), ця істотна відмінність у правовому регулюванні стягнення плати за погашення призводить до додаткових адміністративних витрат для іноземних установ електронних грошей, що робить український ринок менш привабливим. ФІУЕГ будуть повинні укладати договори про емісію електронних грошей з українськими споживачами на умовах, що істотно відрізняються від умов для користувачів у ЄС.

Згадуючи, що ціллю та завданням закону про «Платіжні послуги» було «приведення законодавства України у відповідність до законодавства ЄС», ця відмінність видається помилковою, та такою, що потребує виправлення у наступних ітераціях постанови НБУ та редакціях закону.[17]

По друге, в тексті Директиви про електронні гроші передбачено, що плата за погашення має бути пропорційною та співмірною до витрат, що були понесені емітентом, в НПА України відсутня така кваліфікуюча ремарка стосовно обсягу плати. Відсутність цього положення послаблює захист прав користувачів електронних грошей в Україні та призводить до меншої їх привабливості як зручного засобу проведення платежів.

3.2 Захист користувачів електронних грошей

Питання збереження коштів користувачів врегульоване ст.20 та ст.59 п.14-18 ЗУ «Про платіжні послуги». Емітент електронних грошей повинен забезпечити збереження коштів користувачів шляхом збереження їх на окремому розрахунковому рахунку відкритому у комерційному банку, з якого вони можуть використовуватись виключно для погашення електронних грошей. Окрім самого користувача електронних грошей, на такі кошти не можуть звернути стягнення кредитори за зобов'язаннями емітента.

Кошти, що надходять на рахунок користувача перебувають у його власності (ст. 20 ч.1 п.3). Емітенту дозволено застрахувати кошти або отримати на них банківську гарантію, що дозволить користувачу отримати кошти у випадку неплатоспроможності емітента. Для застосування компаративістського методу правового дослідження та надання оцінки режиму захисту та збереження коштів користувачів в Україні, варто звернути увагу на те, як побудовані аналогічні норми передбачені текстом Директиви 2015/2366.

У тексті цієї Директиви встановлено альтернативні вимоги:

1. кошти користувача заборонено змішувати з коштами інших юридичних та фізичних осіб, включаючи самого емітента. Кошти повинні зберігатись в окремому рахунку в кредитній установі *або* інвестуватись в боргові цінні папери, випущені або гарантовані центральними урядами, випущені центральними банками, міжнародними організаціями, багатосторонніми банками розвитку або регіональними або місцевими органами влади держав-членів.; та вони повинні бути ізольовані відповідно до національного законодавства в інтересах користувачів платіжних послуг від вимог інших кредиторів платіжної установи, зокрема у разі її неплатоспроможності;

2. кошти повинні бути застраховані емітентом від власної неплатоспроможності.»

Емітенти повинні виконати вимоги з параграфу 1 або з параграфу 2. За аналогією, Закон України «Про платіжні послуги» зобов'язує емітента впровадити аналогічні заходи для надійного збереження коштів користувачів, однак при цьому вимога про страхування є факультативною вимогою, і при звичайному прочині норми не звільняє від виконання вимог, що було узагальнено у параграфі 1 вище. Водночас, згідно до положень чинного національного законодавства, емітенти електронних грошей зобов'язані лише зберігати грошові кошти користувачів на розрахункових рахунках з метою майбутнього погашення електронних грошей, тобто надійне збереження коштів користувачів з використанням низько-ризикових цінний паперів не передбачено.

Надання можливості емітентам використовувати кошти для отримання додаткової вигоди має позитивний ефект на покращення конкурентного становища емітентів електронних грошей. Законодавець, ймовірно, відмовився від імплементації цього положення законодавства ЄС по причині, що ринок цінних паперів в Україні не функціонує на належному рівні, – а отже участь у ньому призвела б до створення невиправданих ризиків для фінансової стійкості емітентів.[53, с. 142]

В Директиві 2009/110/ЄС та в українській імплементації у ЗУ «Про платіжні послуги» збереження коштів повинно відбуватись з використанням кредитної установи або банку. При цьому, зауважують, що збереження коштів усіх користувачів електронних грошей (або користувачів платіжних послуг) в одному банку повертає концентраційний ризик.[50]

У випадку неплатоспроможності банку користувачі електронних грошей можуть втратити можливість отримати відшкодування своїх коштів, що становить суттєвий ризик для утримувачів електронних грошей. З метою мінімізації концентраційного ризику *проект* Третьої директиви ЄС про платіжні послуги пропонує розподіляти кошти користувачів між різними методами збереження – наприклад, зберігати частину коштів на розрахункових рахунках у декількох банківських установах, а іншу частину інвестувати у низько ризикові цінні папери або ж забезпечити їх страховим покриттям.

Втім, така диверсифікація супроводжується додатковим фінансовим та адміністративним навантаженням на емітентів електронних грошей. Як зазначає Торгова асоціація емітентів електронних грошей, витрати на підтримання кількох банківських рахунків та/або оформлення страхового полісу, який діє поряд із розрахунковими рахунками, є особливо відчутними для невеликих установ. Окрім прямого фінансового тягаря, багатоваріантність механізмів збереження породжує складності адміністрування, підвищує часові витрати працівників та збільшує ризик виникнення помилок, що в цілому впливає на ефективність роботи установи.

Особливої уваги заслуговує досвід компаній, які застосовують страхування як метод забезпечення коштів користувачів. Згідно з їхніми свідченнями, розмір річних страхових внесків є значним, а сам процес поновлення страхового полісу вимагає часу й супроводжується бюрократичними труднощами. Отже, впровадження комплексних механізмів захисту інтересів користувачів електронних грошей, хоча й підвищує рівень безпеки, водночас створює низку практичних викликів для емітентів, зокрема для малих і середніх фінансових установ.[54, с.4]

Існує інший шлях подолати концентраційний ризик – дозволити відкривати розрахункові рахунки у національному банку. Саме така пропозиція була висунута Європейською комісією у *проекті* Третьої Директиви про платіжні послуги.¹ Ця пропозиція також отримала схвалення торгової асоціації. [54, с.5]

Перевагою зберігання коштів емітентів електронних грошей на розрахунковому рахунку в національному банку є суттєве зниження ризику їх втрати у разі неплатоспроможності банківської установи. Ризик банкрутства центрального банку є надзвичайно низьким порівняно з ризиком неплатоспроможності комерційних банків, оскільки катастрофічні події, які могли б спричинити фінансову неспроможність національного банку, зазвичай у першу чергу впливають на комерційний сектор і лише в крайньому разі загрожують центральному банку. Таким чином, використання такого механізму зберігання значно підвищує рівень захищеності коштів користувачів електронних грошей. Крім того, відкриття розрахункового рахунку в національному банку дозволяє емітентам електронних грошей суттєво знизити фінансове навантаження, пов'язане з обслуговуванням кількох рахунків у комерційних банках. [54, с.5]

Відповідно до положення 6 преамбули до Директиви про електронні гроші, визначення електронних грошей має бути технологічно нейтральним. На нашу думку, положення, що дозволяє відкриття розрахункових рахунків в національному банку, з точки зору внутрішньої узгодженості норм права, було б доречно поширити і на токени електронних грошей.

Ст. 22 ч. 2 ЗУ «Про платіжні послуги» забороняє видачу кредиту електронними грошима. Забороняється відкриття вкладних (депозитних) рахунків для виконання операцій з електронними грошима.[48]

---

¹ Проект Третьої Директиви про платіжні послуги є попереднім проектом, що було підготовано у 2023 році, є результатом консультаційної процедури. Відповідно до публічних джерел, фіналізований проект буде представлено Парламенту Європейського Союзу до кінця 2025 року. Деталі за посиланням: <https://em.bank/blog/fintech/understanding-psd3-and-its-impact-on-payment-institutions/#:~:text=2023%3A%20Initial%20draft%20and%20consultation.emphasizing%20harmonization%20across%20the%20EU.>

п. 14 ч.2 Положення НБУ «Про випуск електронних грошей та здійснення платіжних операцій з ними» від 29 вересня 2022 року № 210 забороняє:

«надавати кредит із коштів, які є зобов'язанням цього емітента за випущеними ним електронними грошима

нараховувати на суму електронних грошей відсотки та/або інший вид доходу, пов'язаного з тривалістю періоду часу, протягом якого споживач, користувач, комерційний агент мають їх у своєму розпорядженні

надавати споживачам/користувачам на умовах кредиту кошти для виконання платіжних операцій з електронними грошима;

надавати кредит електронними грошима.»

Емітенти електронних грошей повинні зберігати кошти користувачів на розрахунковому рахунку. Кошти, що зберігаються на розрахунковому рахунку не можуть накопичувати відсотки. Емітенту заборонено використовувати кошти користувачів у будь-який інший спосіб, ніж для погашення електронних грошей. Отже, за законодавством України, у емітентів електронних грошей немає можливості отримати додаткові прибутки шляхом стягнення відсотків від зберігання коштів на банківському рахунку, або зберігання їх у вигляді високоліквідних цінних паперів.

Законодавство України та ЄС, рекомендації Світового Банку та Міжнародного Валютного Фонду однакові у забороні нарахування відсотків на електронні гроші протягом часу від емісії таких коштів. Одночасно з цим, користувачі завжди зацікавлені в тому, щоб розширити свої фінансові можливості. Особливо вираженим інтерес до отримання відсотків від зберігання електронних грошей є в найменш розвинутих країнах. Це варто пов'язувати з тим, що електронні гроші в цих країнах мають виражену роль інструменту фінансової інклюзії, велика частка користувачів немає доступу до традиційних надавачів фінансових послуг – банків. До прикладу, дослідження побажань користувачів M-Pesa у Кенії показали, що найбільш бажаною послугою для вагомої частини

користувачів (38%) є можливість отримання відсотків від зберігання електронних грошей.[55, с. 6]

Що цікаво, у певних мало розвинутих країнах Африки та Південної Азії, у користувачів електронних грошей є можливість отримувати прибуток від зберігання коштів, що були обміняні на електронні гроші.[55, с. 4-5]

У М'янмі кошти користувачів зберігаються в фідучіарному рахунку, усі доходи від інвестицій повинні бути виплачені користувачу. В Руанді частина коштів також повинна зберігатись на фідучіарному (трастовому) рахунку, але частина коштів може бути інвестована у бонди або депозити. Відповідно до законодавства цієї країни не менше ніж 80% коштів, отримані у якості виплат від інвестицій коштів користувачів, повинні бути повернені самому користувачу. У Кенії кошти користувачів повинні зберігатись у фідучіарному фонді, прибутки від інвестиції можуть використовуватись на користь емітента або бути виплачені у якості добродійності. Що значить, що користувачі не можуть отримати прибуток від зберігання коштів. [56, с. 14]

Різницю у підходах до виплати вигоди отриманої від інвестування коштів користувачів потрібно пов'язувати з функцією, яку покладають на електронні гроші в мало розвинутих країнах в порівнянні з Україною та ЄС. В Кенії через значимість проблеми відсутності доступу до банківських рахунків та не вигідні умови співпраці для значної частини населення, відсутність або серйозну віддаленість банківських відділень, електронні гроші зайняли нішу на ринку платіжних послуг. За оцінками, наприклад, дві третини сукупного дорослого населення Кенії (де M-PESA досягла високого рівня проникнення на ринок), Руанди, Танзанії та Уганди регулярно користуються електронними грошима. Багато з цих потенційних користувачів не мають банківських рахунків чи іншого доступу до офіційної фінансової системи, тому вони вимушені зберігати значну частку своїх коштів у гаманцях електронних грошей.[57]

Система MPESA працює наступним чином: Safaricom приймає готівкові кошти від абонентів, а саме - осіб, що придбали SIM-карту та пройшли реєстрації,

яка вимагає ідентифікацію користувача за ID-картою чи паспортом. Далі компанія в обмін за отримані кошти надає споживачеві специфічний товар, який має назву «e-float» та вимірюється у грошових одиницях. Цей продукт закріплюється за рахунком користувача, який може використовувати ці електронні гроші для розрахунків та переказів шляхом здійснення команди через сервіс SMS. При цьому кошти списуються із рахунку одного клієнта та зараховуються на інший рахунок у системі. Внесення коштів на рахунок здійснюється безкоштовно в пунктах поповнення, що діють у майже 28 тис. точках роздрібною торгівлі, які приймають участь у системі через агентську схему. Якщо ж користувач захоче конвертувати «e-float» у готівку, він має сплатити комісію згідно з плаваючим тарифом (в залежності від обсягу такої конвертації).[58] Відповідно до досліджень, у 2010 році в країнах Південної Азії та Центральної Африки, на 100 000 населення припадало лише 7 та 3 банківські відділення, відповідно. Відсоток наявності депозитних рахунків у домогосподарства становив 22 та 12 відсотків, відповідно.[12, с. 39]

У дослідженні Національного банку Канади щодо оцінки фінансових ризиків пов'язаних з використанням електронних грошей на території Канади, а також необхідності запровадження регулювання для врегулювання цих ризиків дослідники зазначають:

«У глобальному масштабі впровадження електронних грошових продуктів відбувається повільніше, ніж передбачалося, а досвід їх застосування характеризується значною різноманітністю як успішних кейсів, так і невдач. Найбільш вдалим зазвичай є ті інновації, що концентруються в економіках із суттєвою питомою вагою готівкового обігу та спрямовані на усунення конкретних структурних прогалин чи обслуговування окремих ринкових ніш. Зокрема, у Канаді на сьогоднішній день електронні грошові продукти лишаються відносно малопоширеними й не отримали значного розповсюдження серед споживачів. Традиційно, основними конкурентами готівкових коштів на ринку залишаються електронні платіжні інструменти, зокрема дебетові та кредитні платіжні картки..» [59]

В Україні та ЄС установа електронних грошей може отримати перевагу на ринку та залучати більші кошти від користувачів тільки за рахунок покращення користувацького досвіду проведення платіжних операцій у порівнянні з банками. В країнах Центральної Африки та Південної Азії установи електронних грошей мають ширші можливості та відіграють більшу роль, оскільки такі установи мають на меті забезпечити широкі верстви населення доступом до базових платіжних послуг. До прикладу, Уругваї питання фінансової інклюзії було винесено у назву правового акту, яким було впроваджено регулювання емітентів електронних грошей.[60, с.14]

Варто зауважити, що в Європейському Союзі питання доступу до базових платіжних послуг гарантоване Директивою 2014/92/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 23 липня 2014 року про платіжні рахунки, а вперше було закріплено в Рекомендації Комісії 2011/442/ЄС від 18 липня 2011 року про доступ до базового платіжного рахунку.[61] Відповідно до тексту названої Директиви кожній особі, що на законних підставах проживає на території Європейського союзу гарантоване право на відкриття базового платіжного рахунку у кредитній установі. Хоча доступ до платіжного рахунку та його використання для здійснення платежів і зберігання коштів є надзвичайно важливим, це лише перший крок на шляху до повної фінансової інклюзії, яка передбачає доступ до всього спектру фінансових продуктів і послуг, що відповідають потребам користувача. Наприклад, для фізичних осіб кредитування, страхування, заощадження та інвестиції, разом із транзакційними рахунками, є ключовими елементами загального пакету фінансових послуг.[60, с. 11] Варто зазначити, що не вдалось встановити ні в судовій практиці, ні в національному законодавстві, аналогічних гарантій для осіб, що на законних підставах перебувають на території України.

***

В Україні, з прийняттям ЗУ «Про платіжні послуги» емітентам пропонується зберігати усі кошти користувачів на розрахунковому рахунку у банку. Додатково

кошти користувачів може бути застраховано або на них може поширюватись банківська гарантія. Кошти користувачів обліковуються окремо від коштів емітента та інших осіб. Кошти користувачів не можуть інвестуватись, користувачі не можуть отримати кредит електронними грошима а також отримувати відсотки від збереження електронних грошей.

У Директиві 2009/110/ЄС норма, що окреслює методи збереження коштів побудована інакше ніж та, що була прийнята в ЗУ «Про платіжні послуги». В ЄС емітент може вибирати між збереженням коштів користувачів в окремих банківських рахунках, страхуванням коштів або інвестуванням коштів користувачів у державні бонди.

Підхід щодо збереження коштів який прийнято в Україні та ЄС не є єдиним можливим. Деякі країни Південної Азії та Центральної Африки надають користувачам можливість отримувати відсотки від зберігання коштів, а кошти зберігаються та інвестуються з використанням фідучіарного фонду.

Подібний підхід був би не виправданий в Україні оскільки не сприяв би гармонізації з законодавством Європейського союзу, а також не був би доцільним через меншу потенційну користь, яку могло принести широке використання електронних грошей як інструменту накопичення, у порівнянні з країнами Азії та Африки, де притримуються іншого підходу. Більш ліберальний підхід до регулювання емітентів електронних грошей зумовлений фінансовою політикою відповідних юрисдикцій, спрямованою на усунення бар'єрів щодо доступу до базових платіжних послуг. Такий підхід обґрунтовується необхідністю забезпечення фінансової інклюзії в умовах, коли досягнення зазначеної мети іншим чином ускладнене або неможливе внаслідок об'єктивних економічних чинників.

ВИСНОВКИ

Регулювання електронних грошей зазнало істотних змін з прийняттям ЗУ «Про платіжні послуги», було розширено перелік емітентів, прирівняно електронні гаманці до банківських рахунків та регламентовано порядок випуску, використання за погашення електронних грошей. ЗУ «Про платіжні послуги» є імплементацією законодавства ЄС, з певними адаптаціями, що відображають особливості України.

Як зазначено у розділі 1.2, на даний момент у судовій практиці відсутні напрацьовані підходи щодо правової кваліфікації електронних грошей, стейблкоїнів та криптовалют Стейблкоїни, що відповідають усім вимогам у легальному визначенні електронних грошей, з точки зору правової визначеності, мають бути прирівняні до електронних грошей. Окремі рішення мають поодинокий характер та слугують лише ілюстративними прикладами, що не формують сталої практики. Водночас навіть нечисленні рішення свідчать про актуальність питання прирівнювання стейблкоїнів до електронних грошей.

Для визначення правової природи електронних грошей необхідно розглянути два ключові питання. По-перше, слід з'ясувати, чи зберігає користувач право власності на кошти, передані фінансовій установі з метою зарахування відповідної суми на його рахунок, чи відбувається перехід цих коштів у власність установи, а клієнт набуває лише прав вимоги до неї. По-друге, важливо проаналізувати фактичний механізм здійснення безготівкових переказів, оскільки традиційна концепція відступлення права вимоги не повністю узгоджується із реальною процедурою проведення платежів. Саме ці питання мають принципове значення для встановлення правової природи безготівкових (та електронних) грошей.

Фактично, визначення правової природи електронних грошей потребує з'ясування, яке з наведених підходів ґрунтується на юридичній фікції, а яке узгоджується з традиційною доктриною. Згідно із зобов'язальною теорією, передача грошових коштів фінансовій установі супроводжується втратою права власності з боку користувача, натомість між ним і установою виникають

зобов'язальні правовідносини, що супроводжуються виникненням права вимоги. Разом з тим, ця доктрина передбачає певні юридичні фікції або спеціальні конструкції у частині взаємодії у платіжних системах: результуючий баланс рахунків платника та одержувача змінюється на підставі правового обґрунтування, що не завжди має очевидне коріння у класичних цивілістичних інститутах, і фактично розглядається як наслідок надання платіжної послуги.

Натомість прихильники речової теорії виходять з припущення, що клієнт не втрачає права власності на кошти, які він перерахував до банку, а безготівкові гроші по суті є «розречівленою» готівкою, тобто і далі залишаються у власності клієнта, але в іншій формі. Проте така конструкція також є юридичною фікцією, оскільки реальні правовідносини у банківській сфері не передбачають збереження права власності клієнта на конкретні кошти, що знаходяться у розпорядженні фінансової установи.

Водночас речова теорія робить процес переказу грошових коштів більш інтуїтивно зрозумілим з точки зору звичайного сприйняття: відбувається простий перехід права власності на гроші від платника до отримувача. Однак подальший аналіз співвідношення цих підходів засвідчує, що саме зобов'язальна теорія більшою мірою відповідає сучасному розумінню правової природи безготівкових грошей і усталеним доктринальним положенням цивільного права.

В Україні запроваджено режим збереження грошей користувачів, що є більш жорстким по відношенню до емітентів, ніж той що передбачено в Директиві про електронні гроші. З огляду на аналогічні дискусії у контексті підготовки проекту Третьої Директиви про платіжні послуги виглядає доцільним розглянути можливість надання права на відкриття розрахунково рахунку емітентам електронних грошей у національному банку, що дозволило їм уникнути концентраційного ризику, що пов'язаний з зберіганням усіх коштів користувачів в одному *комерційному* банку.

Підхід окремих держав Південної Азії і Центральної Африки стосовно передачі користувачам відсотків від зберігання коштів, що були обміняні на

електронні гроші не може бути застосований в Україні через її обов'язки щодо євроінтеграції та докорінну відмінність ролі та розвитку банків та платіжних установ та доступу осіб на території України до платіжних послуг. Роль електронних грошей у тому, незалежно від банків надавати платіжні послуги, отримуючи ринкову перевагу за рахунок додавання специфічного функціоналу та покращення користувацького досвіду. Використання електронних грошей як засобу накопичення є повним дублюванням кредитних установ, а отже непотрібним.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Іванчук Н. В. ГРОШІ І КРЕДИТ Навчальний посібник для студентів закладів вищої освіти : навч. посіб. Острог : Вид-во нац. ун-ту "Острозька Акад.", 2021. 331 с. URL: <https://doi.org/10.25264/28.01.2021>.(дата звернення: 04.04.2024).
2. Ісаєв А. Право власності на гроші. *Право України*. 2021. № 2021/05. С. 119. URL: <https://doi.org/10.33498/loou-2021-05-119>(дата звернення: 08.04.2024).
3. ВП ВС роз'яснила, чи має право суд ухвалити рішення про стягнення коштів в іноземній валюті. *Судебно-юридическая газета*. URL: <https://sud.ua/ru/news/sudebnaya-praktika/155678-chi-maye-pravo-sud-ukhvaliti-rishennya-pro-styagnennya-koshtiv-v-inozemniy-valyuti-pozitsiya-vp-vs>(дата звернення: 06.04.2024).
4. Лещенко О. Поняття та правові ознаки грошей. *LIBNAS / LIBRARY PORTAL OF NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF UKRAINE*. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21P03=FILE=&S21STR=apdp_2011_62_30(дата звернення: 11.04.2024).
5. Посполітак В.В. До приватно-правового регулювання грошей за законодавством України. *Електронний архів Національного університету "Києво-Могилянська академія"*. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/items/b4a0192b-b830-431d-b8bb-0890fcc70df3>(дата звернення: 14.03.2024).
6. Даниленко О. Щодо Поняття Грошей у Цивільному Праві. *LIBNAS / LIBRARY PORTAL OF NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF UKRAINE*. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJ

[RN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/FP_index.htm_2015_3_9.pdf](#).(дата звернення: 08.05.2025).

7. Electronic money versus money: An assessment of regulation. *CEPR*. URL: <https://cepr.org/voxeu/columns/electronic-money-versus-money-assessment-regulation>(дата доступу: 08.05.2025).

8. Безготівкові розрахунки. *Національний банк України*. URL: <https://bank.gov.ua/ua/payments/nocash>(дата звернення: 08.05.2025).

9. Е-гривня – цифрові гроші Національного банку України Проект концепції впровадження. *Національний банк України*. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Draft_vision_introducing_e-hryvnia_2023.pdf(дата звернення: 03.04.2024).

10. Стратегія розвитку фінтеху в Україні до 2025 року. *Національний банк України*. URL: <https://bank.gov.ua/ua/files/DDWIAwXTdqjdClp>(дата звернення: 06.03.2025).

11. Стратегія розвитку фінансового сектору України до 2025 року (припинена у 2023 році). *Національний банк України*. URL: <https://bank.gov.ua/ua/about/develop-strategy/develop-strategy2023>(дата звернення: 01.03.2025).

12. *Bank for International Settlements*. URL: <https://www.bis.org/publ/arpdf/ar2012e.pdf>(дата звернення: 01.03.2025).

13. Simon Gleeson. The Legal Concept Of Money. <https://www.scribd.com/document/815827391/Instant-download-The-Legal-Concept-Of-Money-Simon-Gleeson-pdf-all-chapter>. URL: <https://scribd.com/document/815827391/Instant-download-The-Legal-Concept-Of-Money-Simon-Gleeson-pdf-all-chapter>(дата доступу: 01.05.2025).

14. Fung B. S. C., Halaburda H. Central Bank Digital Currencies: A Framework for Assessing Why and How. *SSRN Electronic Journal*. 2016. URL: <https://doi.org/10.2139/ssrn.2994052>(дата доступу: 08.04.2025).

15. Hespeler F. Electronic Money and the Monetary Transmission Process. 2008.(дата доступу: 08.04.2025).

16. Zakharchenko V. Development of electronic forms of money circulation as a basic trend of fintech. *Economic journal Odessa polytechnic university*. 2022. Vol. 3, no. 21. P. 22–36. URL: <https://doi.org/10.15276/ej.03.2022.3>(дата доступу: 08.04.2025).

17. Пояснювальна Записка До Проекту Закону України ‘Про Платіжні Послуги.’” Апарат Верховної Ради України. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/357467>.(дата звернення: 03.04.2024).

18. Directive - 2009/110 - EN - EUR-Lex. *EUR-Lex – Access to European Union law*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2009/110/oj/eng>(дата доступу: 03.04.2025).

19. Directive - 2000/46 - EN - EUR-Lex. *EUR-Lex – Access to European Union law*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2000/46/oj/eng>(дата доступу: 08.05.2025).

20. Шлапко Т. В. Зарубіжний та вітчизняний досвід правового регулювання обігу електронних грошей. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21P03=FILE=&S21STR=ln_2017_5_18(дата звернення: 14.03.2025).

21. European Central Bank Annual Report 2000. Report on Electronic Money. Frankfurt am Main, 2000. (дата звернення: 14.03.2025).

22. Шульгін А. А. ПРОБЛЕМИ АНОНІМНОСТІ ВЛАСНИКІВ ЕЛЕКТРОННИХ ГРОШЕЙ: ЮРИДИЧНИЙ АСПЕКТ. *Часопис цивілістики*. 2020. № 36. С. 65–69. URL: <https://doi.org/10.32837/chc.v0i36.203>(дата звернення: 08.05.2025).

23. Piffaretti N. A Theoretical Approach to Electronic Money. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=70793(дата доступу: 19.03.2025).
24. Bernkopf M. Electronic Cash and Monetary Policy. *First Monday*. 1996. URL: <https://doi.org/10.5210/fm.v1i1.465>(дата доступу: 08.03.2025).
25. Купити паливні картки, купити бензин: А-95, А-95 Pulls, А92, ДП, ДП Pulls, газ | ПриватБанк. *privatbank.ua*. URL: <https://privatbank.ua/business/toplivnyje-karty>(дата звернення: 14.03.2025).
26. Directive - 2015/2366 - EN - Payment Services Directive - EUR-Lex. *EUR-Lex – Access to European Union law*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2015/2366/oj/eng>(дата доступу: 12.03.2025).
27. Recommendations for the Regulation, Supervision and Oversight of Global Stablecoin Arrangements - Executive Summary. *Bank for International Settlements*. URL: https://www.bis.org/fsi/fsisummaries/global_stablecoins.htm(дата доступу: 03.04.2025).
28. Sokolov M. Are Libra, Tether, MakerDAO and Paxos Issuing E-Money? Analysis of 9 Stablecoin Types Under the EU and UK E-Money Frameworks. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3746250(дата доступу: 11.04.2025).
29. ‘Life savings’ evaporate as major cryptocurrency collapses 98%. *The Independent*. URL: <https://www.independent.co.uk/tech/terra-luna-ust-crypto-price-crash-b2076655.html>(дата доступу: 17.03.2025).
30. Saengchote K. A DeFi Bank Run: Iron Finance, IRON Stablecoin, and the Fall of TITAN. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3888089(дата доступу: 11.04.2025).
31. Anatomy of a Stablecoin’s failure: The Terra-Luna case / A. Briola et al. URL: <https://doi.org/10.1016/j.frl.2022.103358>(дата доступу: 13.03.2025).

32. Locke T. Did a ‘concerted attack’ cause Terra’s UST to crash below \$1? An exec behind the largest stablecoin and experts agree it’s suspicious. *Yahoo Finance*. URL: <https://finance.yahoo.com/news/did-concerted-attack-cause-terra-202732021.html>(дата доступу: 20.03.2025).
33. Черевко К. О. Віртуальні Гроші в Розрізі Українського Законодавства. *Вісник Кримінологічної Асоціації України*. 2019. С. 123. (дата доступу: 13.03.2025).
34. Сліпченко С. О. Цивільно-правовий режим безготівкових грошей. *Форум права*. 2018. № 2. С. 133–141. (дата доступу: 15.03.2025).
35. Avgouleas E., Blair S. W. The Concept of Money in the 4th Industrial Revolution – A Legal and Economic Analysis. *SSRN Electronic Journal*. 2020. URL: <https://doi.org/10.2139/ssrn.3534701>(дата доступу: 04.04.2025).
36. Rahmatian A. Money as a Legally Enforceable Debt. *European Business Law Review*. 2018. Vol. 29, Issue 2. P. 205–236. URL: <https://doi.org/10.54648/eulr2018008>(дата доступу: 08.04.2025).
37. Lemke C. Function follows Form or Form follows Function – The Legal Nature of CBDC. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=5054605(дата доступу: 08.04.2025).
38. Даниленко О.В. Проблема Визначення Правової Природи Безготівкових Грошей у Сучасній Науці Та Юридичній Практиці. *Наукові Записки [Кіровоградського Державного Університету Імені Володимира Винниченка*. Право, no. 1 (2017). С. 180.(дата доступу: 08.04.2025).
39. Шимон С. Безготівкові Гроші Як Об’єкти Цивільних Прав (Замітки До Наукової Дискусії). *Юридична Україна* 8. № 7 (2015). (дата доступу: 08.04.2025).
40. Постанова № 109905162 від 16.03.2023 по справі 522/18361/14-ц. *Опендатабот – відкриті дані про компанії, ФОП, суди та нерухомість України*. URL: <https://opendatabot.ua/court/109905162-e17f0ad5f732fbf1136649ff6b86904e>(дата звернення: 03.04.2025).

41. Foley v. Hill, (1848) 2 H.L.C. 28, 9 E.R. 1002. *United Settlement Co. Ltd.* URL: <http://www.commonlii.org/uk/cases/EngR/1844/355.pdf> (дата доступу: 03.04.2025).

42. Чаплян С. Є. Правова Природа Грошей. *Приватне Право і Підприємництво*. № 19 (2019). С. 109–13.

43. Lanskoj S. The Legal Nature of Electronic Money. P. 97.

44. Pakalniškis V. DAIKTAI CIVILINIŲ TEISIŲ OBJEKTŲ SISTEMOJE. *Mykolo Romerio universiteto mokslo valdymo sistema / MRU CRIS*. URL: <https://cris.mruni.eu/server/api/core/bitstreams/95342998-0ce7-4eb1-b806-c4e9e8082b63/content> (дата доступу: 08.04.2025).

45. Kim J. Identity and the Hybridity of Modern Finance: How a Specifically Modern Concept of the Self Underlies the Modern Ownership of Property, Trusts and Finance. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2368337 (дата доступу: 10.04.2025).

46. Rahmatian A. Debts, Money, Intellectual Property, Data and the Concept of Dematerialised Property. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3684502 (дата доступу: 08.04.2025).

47. Kim J. Money Is Rights in Rem: A Note on the Nature of Money. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2520870 (дата доступу: 11.04.2025).

48. Про платіжні послуги : Закон України від 30.06.2021 № 1591-IX : станом на 1 січ. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1591-20#Text> (дата звернення: 04.04.2025).

49. Кравчук В., Глибовець А., Науменко Д. Електронні гроші в Україні. *Інститут економічних досліджень та політичних консультацій*. URL: http://www.ier.com.ua/files/publications/Books/2012/3_Electronic_Money/E-money_report_APPROVED_2012-10-02_RED2.pdf (дата звернення: 12.03.2025).

50. A study on the application and impact of Directive (EU) 2015/2366 on Payment Services (PSD2) - Publications Office of the EU. *Publications Office of the EU*. URL: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/f6f80336-a3aa-11ed-b508-01aa75ed71a1/language-en>(дата доступу: 01.04.2025).

51. Курбацька А. С. Ринок платіжних послуг в Україні: правова характеристика, проблемні аспекти та перспективи розвитку. *DSpace Repository :: Electronic Kyiv-Mohyla Academy Institutional Repository*. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/items/51762493-d4d7-42c9-9d2d-50bd92aa5711>(дата звернення: 01.05.2025).

52. Greenwood-Nimmo M. Reassessing the ‘Threat’ of E-Money: New Evidence from the Euro Area. URL: <https://www.greenwoodeconomics.com/emoney.pdf>(дата доступу: 01.05.2025).

53. Бороденко Т. РИНОК ЦІННИХ ПАПЕРІВ УКРАЇНИ: ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИЙ АСПЕКТ. *Grail of Science*. 2023. № 24. С. 140–146. URL: <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.17.02.2023.022>(дата звернення: 04.04.2025).

54. Response to Commission Proposal for Regulation on Payment Services. *EMA*. 2023. URL: <https://e-ma.org/wp-content/uploads/2023/11/EMA-response-to-Commission-draft-proposal-for-a-Regulation-on-Payment-Services-2023-11-01.pdf> (дата звернення: 04.04.2025).

55. Tarazi M. Nonbank E-Money Issuers: Regulatory Approaches to Protecting Customer Funds. *CGAP: Transforming lives with financial inclusion*. URL: <https://www.cgap.org/sites/default/files/CGAP-Focus-Note-Nonbank-E-Money-Issuers-Regulatory-Approaches-to-Protecting-Customer-Funds-Jul-2010.pdf>(дата доступу: 06.03.2025).

56. Staschen S., Meagher P. Basic Regulatory Enablers for Digital Financial Services. *World Bank, Washington, DC, 2018*. (дата доступу: 06.03.2025).

57. Garrido J., Nolte J. Making Electronic Money Safer in the Digital Age. *IMF Blog*. URL: <https://www.imf.org/en/Blogs/Articles/2021/12/14/blog121421-making-electronic-money-safer-in-the-digital-age>.(дата доступа: 03.04.2025).

58. Jack W., Suri T. MOBILE MONEY: THE ECONOMICS OF M-PESA. *National Bureau of Economic Research / NBER*. URL: https://www.nber.org/system/files/working_papers/w16721/w16721.pdf(дата доступа: 09.04.2025).

59. Fung B. S. C., Halaburda H. Central Bank Digital Currencies: A Framework for Assessing Why and How. *SSRN Electronic Journal*. 2016. URL: <https://doi.org/10.2139/ssrn.2994052>(дата доступа: 08.04.2025).

60. Committee on Payments and Market Infrastructures and World Bank Group, Payment Aspects of Financial Inclusion. *Bank for International Settlements and World Bank*. 2016. URL: <https://doi.org/10.1596/978-92-9197-216-6> (дата доступа: 08.04.2025).

61. Directive - 2014/92 - EN - EUR-Lex. *EUR-Lex – Access to European Union law – choose your language*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2014/92/oj/eng>(дата доступа: 14.03.2025).